

«TK MEGANOM»

ISSN 2520-7474

PARADIGM OF KNOWLEDGE

Multidisciplinary
Scientific Journal

№ 4 (30)

Muscat 2018

ISSN 2520-7474

DOI 10.26886/Paradigm.2520-7474.4(30)2018

**SCIENTIFIC JOURNAL
PARADIGM OF KNOWLEDGE**

**No. 4(30), 2018
September, 22**

FOUNDER: CENTER FOR
INTERNATIONAL COOPERATION
TK MEGANOM, LLC

WAS FOUNDED IN 2014

IT IS ISSUED SIX TIMES A YEAR

<http://naukajournal.org/index.php/Paradigm/>

Edition address: PO Box 2910

Ruwi, PC 112 Sultanate of Oman

Edition e-mail: paradred@gmail.com

Phone: +96894767267

© Center for international scientific
cooperation TK Meganom, LLC

Reprint of materials without the written permission of edition forbidden

Editorial Board:

The Editor-in-chief Valery Kornienko, Doctor of Political Science, Professor

Economical Sciences

- G. Bashnyanin, Doctor of Economical Sciences, Professor, Head of the Department of Economics, Lviv Commercial Academy;
- Y. Barsky Doctor of Economical Sciences, Professor, Lutsk National Technical University;
- N. Shvets, Doctor of Economical Sciences, Professor, Director of Institute of Banking Technologies and Business "University of Banking";
- A. Shevchuk, Doctor of Economical Sciences, Professor, Novovolynsk Research-Education Institute of Economics and Management Ternopil National Economic University;
- N. Vdovenko, Doctor of Economical Sciences, Associate Professor, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine;
- T. Zahorna, Doctor of Economical Sciences, Professor, Makiyivka Economic and Humanitarian Institute;
- V. Hrapkina, Doctor of Economical Sciences, Associate Professor, Makiyivka Economic and Humanitarian Institute;

Historical Sciences

- V. Orehovsky, Doctor of Historical Sciences, Professor, Chernivtsi Institute of Trade and Economics, Kyiv National University of Trade and Economics;

- M. Yuriy, Doctor of Historical Sciences, Professor, Chernivtsi Institute of Trade and Economics, Kyiv National University of Trade and Economics;
- O. Bezarov, Doctor of Historical Sciences, Chernivtsi Institute of Trade and Economics, Kyiv National University of Trade and Economics;
- L. Tsyganenko, Doctor of Historical Sciences, Professor, Izmail State Humanitarian University
- I. Roebuck, Doctor of Historical Sciences, Professor, Kharkiv National Medical University;
- K. Nikitenko, Doctor of Historical Sciences, Lviv National Academy of Arts;
- I. Datskiv, Doctor of Historical Sciences, Professor, Ternopil National Economic University;
- N. Cotsur, Doctor of Historical Sciences, Professor, Gregory Skovoroda Pereyaslav-Khmelnytsky State Pedagogical University;

Philosophical sciences

- Alatoom Mohammad Fayiz Ahmad, Doctor of Philosophy;
- M. Chikarkova, Doctor of Philosophy, Professor, Yu. Fedkovych Chernivtsi National University;
- O. Andriyenko, Doctor of Philosophy, Professor, Donetsk National University;
- P. Dulyan, Doctor of Philosophy, Mikolaiv National University;

Political Sciences

- V. Kornienko, Doctor of Political Sciences, Professor, Academician of the Ukrainian Academy of Political Science, Vinnytsia National Technical University, President of the Association "Analitikum"
- O. Tkach, Doctor of Political Sciences, Professor, Taras Shevchenko National University of Kyiv;
- S. Denysyuk, Doctor of Political Sciences, Associate Professor, Vinnytsia National Technical University;

Pedagogical Sciences

- Y. Belmaz, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Kharkiv Humanitarian Pedagogical Academy; Academy;
- K. Vlasenko, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Donbass State Engineering Academy;
- R. Prima, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Lesya Ukrainka Eastern European National University;
- V. Kozhevnikov, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Makiyivka Economic and Humanitarian Institute;
- O. Tarnopolskyi, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Doctor of Pedagogical Sciences, Alfred Nobel University, Dnipropetrovsk;
- I. Poluboiaryna, Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Kharkiv National Kotlyarevsky University of Arts;

Psychological Sciences

- I. Volzhentseva, Doctor of Psychological Sciences, Professor, Gregory Skovoroda Pereyaslav-Khmelnytsky State Pedagogical University;
- S. Simonenko, Doctor of Psychological Sciences, Professor, K. D. Ushynsky South Ukrainian National Pedagogical University;
- Murat Eliozy, Associate Professor, Ondokuz Mayıs University, Yasar Dogu Faculty Of Sport Sciences, Samsun, Turkey;

Medical Sciences

- M. Lebedyuk, Doctor of Medical Sciences, Professor, Head of the Department of Dermatology and Venereology, Odessa National Medical University;

- V. Bocharov, Doctor of Medical Sciences, Medical center "ORTO DENT", Odessa, Ukraine;
- V. Bocharova, PhD in Medical Sciences, Odessa National Medical University;
- L. Kuts, Doctor of Medical Sciences, Associate Professor, Head of the course of dermatovenerology, clinical immunology, allergology, Medical Institute of the Sumy State University;
- L. Zubkova, Doctor of Medical Sciences, Medical center "ORTO DENT", Odessa, Ukraine;
- V. Gladchuk, Doctor of Medical Sciences, «Hladchuk Medical Aesthetic Center», Kiev, Ukraine;
- K. Kolyadenko, Doctor of Medical Sciences, Associate Professor, O. O. Bogomolets National medical University, Kiev, Ukraine;
- G. Peklina, Doctor of Medical Sciences, Professor, Odessa Medical Institute International Humanitarian University;

Technical Sciences

- W. Wójcik, Doctor of Technical Sciences, Professor, Lublin University of Technology;
- V. Baranowski, Doctor of Technical Sciences, Professor, Ternopil National Technical University;
- V. Gogo, Doctor of Technical Sciences, Professor, Donetsk National Technical University;
- Alatoon Mohammad Fayiz Ahmad, PHD in Engineering Sciences,

Juridical sciences

- I. Krinitsky, Doctor of Law, Professor, Research Laboratory number 1, Research Institute of Finance;
- A. Gumin, Doctor of Law, Professor, Training and Research Institute of Law and Psychology, National University "Lviv Polytechnic"

Art

- P. Crul, Doctor of Art, Professor, V. Stefanik Prikarpatyky University;
- O. Sizova, Doctor of Art, Professor, P. Tchaikovsky South Ural State Institute of Arts;
- Doctor of Art, Professor, Katerina Stanislavska, National Academy of Leaders Culture and Arts;
- N. Prokopova Doctor of Cultural Studies, Associate Professor, Dean of the Faculty of Directing and Actor Art, Kemerovo State Institute of Culture;
- R. Kvaratskhelia Doctor of Art, Caucasus International University;
- A. Puchkov, Doctor of Art, Professor, Boris Grnchenko Kyiv University;
- E. Kushch, PhD in Art, National Academy of Leaders Culture and Arts;
- O. Badalov, PhD in Art, Chernigov Institute of Arts and Cultural Management of the National Academy of Culture and Arts;

Geographical Sciences

- L. Ilyin, Doctor of Geographical Sciences, Professor, Head of the Department of Tourism and Hospitality Lesya Ukrainka East-European National University;

Ulrichsweb™ Global Serials Directory

DOI (Digital object identifier)

Publishing house is a member of CrossRef

Indexing:

CORE

WORLDCAT

BIELEFELD ACADEMIC SEARCH
ENGINE

RESEARCHBIB

CITEFACTOR

GOOGLE SCHOLAR

I. ECONOMICAL SCIENCES

DOI 10.26886/2520-7474.4(30)2018.1

UDC: 330.1:001(477)

CREATIVE ACTIVITY OF THE SCIENTIFIC SECTOR OF THE UKRAINIAN ECONOMY

I. Svidruk, PhD in Economical Sciences

Lviv Trade and Economic University, Ukraine, Lviv

Y. Myronov, PhD in Economical Sciences

Lviv Trade and Economic University, Ukraine, Lviv

The level of creative activity of the scientific sector of the Ukrainian economic system using the system of indicators suggested by the EBRD for analyzing the development of the knowledge economy has been researched. The strengths of the functioning of the scientific sector of the economy are identified: self-financing of scientific organizations, increase of financing of the scientific branch with the help of public sector organizations and educational organizations. Problems are outlined: reduction of allocation of scientific researches from budget sources of financing, high share of foreign financing, risks of permanent dependence of national science. It is shown that financial flows are often not related to the quality of research work. The imperfection of institutional provision complicates the grant support for scientific projects. The necessity of integration of national science with the European research space is proved.

Key words: scientific programs, research and development, scientific and economic space, creative development, scientific sector of economy.

кандидат економічних наук, Свидрук І. І., кандидат економічних наук, Миронов Ю. Б. Креативна активність наукового сектору української економіки / Львівський торговельно-економічний

університет, Україна, Львів

Досліджено рівень креативної активності наукового сектору української економічної системи з використанням системи показників, запропонованих ЄБРР для аналізу розвитку економіки знань. Виявлено сильні сторони функціонування наукового сектору економіки: самофінансування наукових організацій, збільшення фінансування наукової галузі за кошти організацій державного сектору та освітніх організацій. Окреслено проблеми: скорочення асигнування наукових досліджень з бюджетних джерел фінансування, висока частка іноземного фінансування, ризики перманентної залежності вітчизняної науки. Показано, що фінансові потоки часто не пов'язані з якістю дослідницьких робіт. Недосконалість інституційного забезпечення ускладнює грантову підтримку наукових проектів. Доведено необхідність інтеграції національної науки з Європейським дослідницьким простором.

Ключові слова: наукові програми, науково-дослідницькі розробки, науково-економічний простір, креативний розвиток, науковий сектор економіки.

Постановка проблеми. Розвиток знаннєвої економіки в Україні в глобалізаційному цивілізаційному просторі є пріоритетним напрямом постіндустріального економічного прориву. Це потребує креативної перебудови наявного науково-технологічного потенціалу економічної системи, який і забезпечує конкурентні переваги у світовій економіці. Наукове обґрунтування стратегії креативного розвитку національної економіки вимагає широкомасштабного дослідження функціонування її наукового сектору.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Сучасні науковці детально досліджували різні аспекти наукового потенціалу

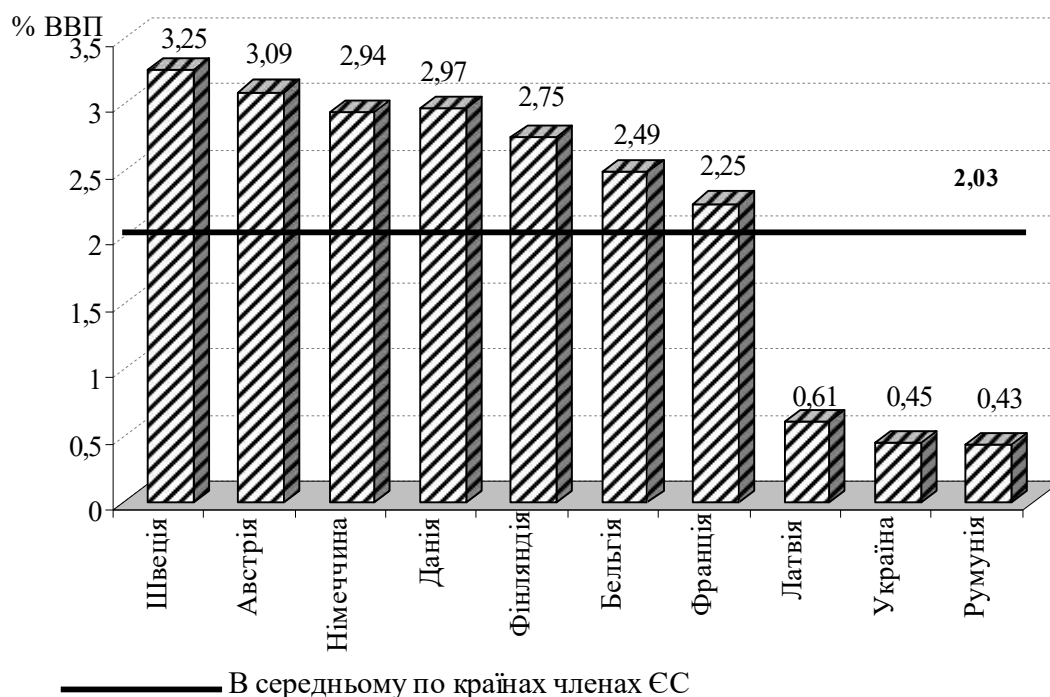
економічних систем. Слід відмітити вітчизняні дослідження О. Шнипко, Н. Савіцької, В. Семиноженка, Я. Жаліла щодо науково-технічної політики і її ролі в конкурентоспроможності економіки; Н. Синєви, О. Яшкової щодо управління інтелектуально-креативною діяльністю і формування креативних компетенцій. Водночас, існує нагальна необхідність системного аналізу креативного потенціалу наукового сектору вітчизняної економіки.

Мета та завдання. Метою дослідження є аналіз креативної активності наукового сектору української економіки.

Виклад основного матеріалу. Розроблена Європейською комісією та схвалена до реалізації в Україні концепції сталого розвитку передбачає розбудову наукового сектору економіки як пріоритетний напрям економічного зростання на основі знань, креативних ідей та інновацій. Це вимагає інституційної підтримки та розробки програм підвищення якості освіти, провадження наукових досліджень, інноваційних перетворень та використання інформаційних та комунікаційних технологій [1].

За оцінками міжнародних експертів, оприлюдненими на Всесвітньому економічному форумі в Давосі [2], в 2017 р. в економіці України спостерігався повільний регрес. Окрім суто економічних (накопичений дисбаланс розвитку, помилки попередньої економічної політики) та політичних (наслідки гібридної агресії з боку РФ, військових дій на Сході України та анексії Криму) причин економічної нестабільності, слід також виокремити проблему диспропорційності та недостатності фінансування вітчизняної наукової галузі. Так, частка загального обсягу витрат на наукові дослідження і розробки у ВВП у 2017 р. становила лише 0,45%, у т. ч. за рахунок коштів державного бюджету 0,16% [3], що жодним чином не співвідноситься із аналогічними витратами в країнах-учасниках Європейського

співтовариства (рис. 1).

**Рис. 1. Порівняння витрат на науково-дослідницькі розробки у ВВП України та деяких інших країн у 2017 р.
(складено на підставі [4])**

Динаміку обсягів витрат на виконання науково-дослідницьких розробок у 2013-2017 рр. за джерелами фінансування представлено у табл. 1. Отже, спостерігається загальна тенденція скорочення асигнування наукових досліджень за рахунок бюджету та іноземного інвестування у 2013-2015 рр., натомість починаючи з 2016 р. негативна тенденція була подолана і відповідні показники 2017 р. демонструють суттєве зростання у порівнянні з попереднім роком.

Суттєвим чинником, що негативно впливає на ефективність бюджетного фінансування вітчизняної науки, є те, що значні фінансові потоки не були пов'язані з якістю дослідницьких робіт і спрямовувались на забезпечення діяльності державних наукових установ. Водночас недосконалість інституційного забезпечення зумовлює неможливість повноцінної грантової підтримки наукових проектів [5]. Нестача зовнішніх джерел фінансування вітчизняної

Таблиця 1

Динаміка розподілу витрат на виконання науково-дослідницьких розробок за джерелами фінансування у 2013-2017 рр. (складено на підставі [3])

млн.грн

Показники	2013	2014	2015	2016	2017	2017/ 2016, %	2017/ 2013, %
Бюджетні кошти	5347,8	4728,9	4689,9	4464,4	5236,3	117,3	97,9
Кошти іноземних джерел	2580,1	2185,8	1791,5	2728,7	3490,9	127,9	135,3
Власні кошти	1564,9	2057,0	2549,2	1222,8	1430,7	117,0	91,4
Кошти інших джерел	166,8	121,2	75,6	203,3	157,4	77,4	94,4
Кошти організацій державного сектору	344,0	319,1	294,1	381,5	758,3	198,8	220,4
Кошти організацій сектору вищої освіти	5,1	8,1	11,1	11,9	14,3	120,2	283,1
Кошти організацій підприємницького сектору	2105,3	1962,8	1820,3	3590,2	3204,7	89,3	152,2
Кошти приватних некомерційних організацій	7,7	14,6	21,4	14,1	14,3	101,4	185,6

науки спричинила видиме зростання у 2014-2015 рр. самофінансування наукових організацій, однак у подальшому такі тенденції припинилися. Крім того, надзвичайними темпами збільшувалося фінансування наукової галузі за кошти організацій державного сектору, де прорив у 2017 р. дозволив отримати результат збільшення асигнування на 20,4%. Ще стрімкіше зростає фінансування науки коштами освітянських організацій високих ступенів акредитації. Це суттєвий позитивний аспект динаміки витрат на наукові дослідження, оскільки він свідчить про переорієнтацію національного економічного простору у бік знаннєвої економіки.

Висока частка іноземного інвестування у загальному обсязі витрат на виконання науково-дослідницьких розробок (22,1% у 2016 р., 24,4% у 2017 р.), а особливо в галузях високотехнологічних наук

(відповідно, 64,8% та 72,1%) видається нам доволі загрозливою, адже спричиняє перманентну залежність вітчизняної науки, призводить до втрати авторських прав на національну інтелектуальну власність. У 2016 р. НАН України обґрунтувала пріоритетні напрямки участі України у Стратегії розумних спеціалізацій ЄС і запропонувала на розгляд Єврокомісії концепцію Програмної ініціативи «Передові довговічні матеріали для транспорту, енергетики, медицини і охорони довкілля». У 2016 р. Україна набула статусу асоційованого члена Європейської організації ядерних досліджень. В квітні 2017 р. на третьому засіданні Спільного Комітету Україна – ЄС зі співробітництва в галузі науки і технологій обговорювалися питання реформування вітчизняної наукової галузі та наукової міжнародної співпраці. Зокрема було узгоджено питання включення України до Інноваційного табло ЄС, визначено пріоритети подальшої співпраці, створення Спільної дослідницької ради [4].

У 2017 р. на виконання фундаментальних наукових досліджень було спрямовано 21,9% загального обсягу витрат (у 2016 р. – 19,3%), причому на 92,4% вони фінансувались за рахунок коштів бюджету (у 2016 р. – на 91,7%). Щодо галузевого розподілу фінансування вітчизняної фундаментальної науки, то слід зазначити, що в 2017 р. 48,3% загального обсягу витрат спрямовувалась на галузь природничих наук, 25,5% – технічних, 9,4% – сільськогосподарських (у 2016 р., відповідно 48,7%, 25,0% та 9,9%).

На виконання прикладних наукових досліджень у 2017 р. спрямовано 23,6% загального обсягу витрат (у 2016 р. – 22,2%), на 51,5% вони були профінансовані за рахунок коштів бюджету, на 27,6% – за рахунок коштів організацій підприємницького сектору (у 2016 р., відповідно на 49,5% та на 31,2%). Серед загальної кількості витрат на виконання прикладних наукових досліджень у 2017 р. 44,3%

було спрямовано у галузі технічних наук, 20,4% – природничих, 12,3% – сільськогосподарських (у 2016 р., відповідно 44,9%, 24,5% та 11,1%). Найбільшу частку загального обсягу витрат було спрямовано на виконання науково-технічних експериментальних досліджень (у 2016 р. 58,5%, у 2017 р. 54,5%,). Експериментальні розробки на 40,3% фінансувались іноземними партнерами (у 2016 р. – на 34,0%), на 28,7% – вітчизняними організаціями підприємницького сектору (у 2016 р. – на 37,4%), на 14,3% – за рахунок власних коштів (у 2016 р. – на 13,5%). 87,7% загального обсягу витрат на виконання експериментальних досліджень припадає на галузь технічних наук (у 2016 р. – 86,2%) [3]. Загальний обсяг витрат на виконання науково-дослідницьких розробок власними силами організацій (табл. 2). становив 13,8 млрд.грн (у 2016 р. – 11,5 млрд. грн).

Таблиця 2

Динаміка розподілу витрат на виконання науково-дослідницьких розробок власними силами організацій у 2013-2017 рр.

(складено на підставі [3])

Показники	2013	2014	2015	2016	2017	2017/ 2016,%	2017/ 2013,%
Загальний обсяг витрат, млрд. грн, у т.ч.:	11,2	10,3	9,4	11,5	13,8	120,0	123,2
Витрати на оплату праці, млн. грн	5413	5010,6	4608,2	5751	7152,9	124,4	132,1
у % до загальної кількості	48,3	48,6	49,0	50,0	51,8	X	X
Інші поточні витрати, млн. грн	2400,6	2375,6	2350,6	5203,7	5444,6	104,6	226,8
у % до загальної кількості	21,4	23,1	25,0	45,2	39,5	X	X
Капітальні витрати, млн. грн	270,1	236,7	203,3	576	781,8	135,7	289,4
у % до загальної кількості	2,4	2,3	2,2	5,0	5,7	X	X
З них витрати на придбання устаткування	196,6	187,9	179,2	487,6	659,1	135,2	335,2

у % до загальної кількості	1,8	1,8	1,9	4,2	4,8	X	X
----------------------------	-----	-----	-----	-----	-----	---	---

Розподіл видатків на основні бюджетні програми наукової сфери за рахунок загального фонду у 2017 р. представлено у табл. 3. На жаль, протягом останніх років спостерігається тенденція скорочення фінансування науково-технічних розробок за рахунок загального фонду бюджету. У 2017 р. загалом було профінансовано 7,7 тис. наукових розробок, що на 2,5% менше аналогічного показника у 2016 р. Водночас у 2016-2017 рр. збільшились обсяги фінансування на дослідження прикладного характеру і наукові розробки у галузі підвищення обороноздатності й національної безпеки.

Таблиця 3

Розподіл витрат на виконання бюджетних наукових програм у 2017 р. (складено на підставі [6])

Назва програми	Обсяги фінансування	
	сума, млн. грн	частка, %
Підготовка наукових кадрів, фінансова підтримка розвитку наукової інфраструктури, забезпечення діяльності наукових бібліотек	1918,9	49,2
Підготовка наукових кадрів, фінансова підтримка преси, розвитку наукової інфраструктури, забезпечення діяльності Державного фонду фундаментальних досліджень	434,2	11,1
Підготовка наукових кадрів у сфері агропромислового комплексу, фінансова підтримка технічного забезпечення наукових установ, розвитку наукової інфраструктури	265,6	6,8
Фундаментальні дослідження, прикладні наукові і науково-технічні розробки у сфері профілактики і лікування хвороб людини, підготовка наукових кадрів, фінансова підтримка розвитку наукової інфраструктури	197,1	5,1
Виконання робіт за державними цільовими програмами у сфері космічної галузі, у тому числі загальнодержавної цільової науково-технічної космічної програми України	176,9	4,5

Інноваційно-креативний розвиток суспільства, інтеграція національної економічної системи у глобальний світовий науково-економічний простір, застосування високотехнологічних технологій у

виробництві вимагають якнайшвидшого посилення наукової складової у вищих навчальних закладах.

У 2017 р. обсяги фінансування науково-дослідницьких розробок, що провадяться університетами та іншими науковими установами, що підпорядковуються Міністерству освіти України належать до сфери управління МОНУ, становили 507,4 млн. грн (у 2016 р. – 366,6 млн. грн). Зростання обсягів витрат майже на 40% супроводжувалося докорінним перетворенням системи відбору об'єктів державної підтримки. Запровадження прозорого конкурсного відбору дає змогу об'єктивно обирати кращі наукові проекти і наукові організації, які володіють достатнім потенціалом для їх реалізації.

На жаль, сьогодні лише окремі університети володіють достатнім науковим та креативним потенціалом для створення наукових та інноваційних розробок світового рівня. Серед основних перешкод для ефективної розбудови університетських наукових комплексів слід відмітити високе педагогічне навантаження професорсько-викладацького складу, недостатню технічну оснащеність наукових та дослідницьких лабораторій, складність доступу до наукової інформації. Аналіз висвітлення результатів виконаних досліджень і розробок у друкованих виданнях, особливо включених до міжнародних наукометричних баз, є важливою складовою оцінювання наукового потенціалу вітчизняної економіки (табл. 4).

Повномасштабна інтеграція академічної та вузівської науки потребує створення й розбудови спільних науково-навчальних об'єднань. У 2016 р. в Україні з метою прискорення інтегративних процесів, спираючись на досвід провідних закордонних університетів, започатковано створення системи дослідницьких університетів, яка на сьогодні об'єднує 14 таких закладів. Головною умовою отримання статусу дослідницького із відповідним збільшенням державного

фінансування є впровадження інноваційних технологій та поєднання навчальних програм з науковими дослідженнями [7].

Таблиця 4

**Динаміка кількості друкованих наукових робіт у 2013-2017 рр.
(складено на підставі [6])**

Показники	2013	2014	2015	2016	2017	2017/ 2016, %	2017/ 2013, %
Кількість друкованих робіт, усього	143406	179653	175571	215482	246064	114,2	171,6
у тому числі:							
монографії	1833	3183	3999	5616	5799	103,3	316,4
з них, що видані за кордоном	209	381	981	939	1125	119,8	538,3
підручники, навчальні посібники	4828	7160	5226	9690	9889	102,1	204,8
статті в наукових фахових журналах	73275	106660	144484	175649	194253	110,6	265,1
з них, що входять до міжнародних баз даних	20532	27000	32824	39614	41760	105,4	203,4
Інші	63470	62650	21862	24527	36123	147,3	56,9

Висновки. Таким чином, науковий сектор економіки забезпечує зростання знаннєвої економіки, однак в сучасних економічних реаліях вітчизняна наука зазнає негативного впливу низки факторів. Наявна загальна тенденція скорочення асигнування наукових досліджень за рахунок бюджету та іноземного інвестування, причому більшість фінансових потоків не пов'язані з якістю дослідницьких робіт. Недосконалість інституційного забезпечення зумовлює неможливість повноцінної грантової підтримки наукових проектів. Натомість спостерігається феномен самофінансування наукових організацій, стрімке збільшення фінансування наукової галузі за кошти організацій державного сектору та освітянських організацій високих ступенів акредитації.

Література:

1. European commission. Europe 2020 – A strategy for smart, sustainable and inclusive growth COM [Electronic resource]. – Mode of access: URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF>.
2. New World Economic Forum Platform Brings Together Top Global Think Tanks to Address Geostrategic Challenges [Electronic resource]. – Mode of access: URL: <https://www.weforum.org/press/2017/10/new-world-economic-forum-platform-brings>.
3. Наука, технології та інновації. Статистична інформація [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
4. Statistical reports Product Labour Force Survey in the EU, candidate and EFTA countries – Main characteristics of national surveys 2017 [Electronic resource] / European Commission. Eurostat Products. – Mode of access: URL: <http://ec.europa.eu/eurostat/web/products-statistical-reports/-/KS-TF-18-002?inheritRedirect=true&redirect=%2Feurostat%2Fpublications%2Fstatistical-reports>.
5. Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2017 році. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України. – Київ: НІСД, 2017. – 928 с.
6. Стан розвитку науки і техніки, результати наукової і науково-технічної діяльності за 2017 рік. Аналітична довідка. – Київ: УІНТЕІ, 2018. – 92 с.
7. Сесія Загальних зборів НАН України, присвячена підсумкам діяльності Академії у 2016 році й основним напрямам її подальшої роботи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nas.gov.ua/siaz/Ways_of_development_of_Ukrainian_science/article/17031.3.03.pdf.

References:

1. *European commission. Europe 2020 – A strategy for smart, sustainable and inclusive growth COM [Electronic resource]. – Mode of access: URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF>.*
2. *New World Economic Forum Platform Brings Together Top Global Think Tanks to Address Geostrategic Challenges [Electronic resource]. – Mode of access: URL: <https://www.weforum.org/press/2017/10/new-world-economic-forum-platform-brings>.*
3. *Nauka, tekhnologhiji ta innovaciji. Statystychna informacija [Elektronnyj resurs] / Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. – Rezhym dostupu: <http://www.ukrstat.gov.ua>.*
4. *Statistical reports Product Labour Force Survey in the EU, candidate and EFTA countries – Main characteristics of national surveys 2017 [Electronic resource] / European Commission. Eurostat Products. – Mode of access: URL: <http://ec.europa.eu/eurostat/web/products-statistical-reports/-/KS-TF-18-002?inheritRedirect=true&redirect=%2Feurostat%2Fpublications%2Fstatistical-reports>.*
5. *Pro vnutrishnje ta zovnishnje stanovyshe Ukrainy v 2017 roci. Analitychna dopovidj do Shhorichnogho Poslannja Prezydenta Ukrainy do Verkhovnoji Rady Ukrainy. – Kyjiv: NISD, 2017. – 928 s.*
6. *Stan rozvytku nauky i tekhniky, rezuljaty naukovoji i naukovotekhnichnoji dijalnosti za 2017 rik. Analitychna dovidka. – Kyjiv: UINTEI, 2018. – 92 s.*
7. *Sesija Zaghaljnykh zboriv NAN Ukrainy, prysvjachena pidsumkam dijalnosti Akademiji u 2016 roci j osnovnym naprjamam jiji podaljšhoji roboty [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.nas.gov.ua/siaz/Ways_of_development_of_Ukrainian_science/article/17031.3.03.pdf.*

DOI 10.26886/2520-7474.4(30)2018.2

UDC 334.722:338.49

**OPTIMIZATION OF INFRASTRUCTURE SMALL BUSINESS
DEVELOPMENT IN THE REGION AS THE MAIN ACTIVITY OF
INCREASING THE EFFICIENCY OF STATE SUPPORT**

A. V. Tarasyuk

Ukraine, Kyiv

Due to the active inclusion of the Ukrainian economy in the global system of economic relations, priority and urgent tasks for the state are ensuring a high level of well-being of the population and achieving a balanced sustainable economic development. One of the main directions of the achievement of the above-mentioned tasks is the development of the sphere of small business. At the same time, in the context of globalization of the economy, small enterprises become the most vulnerable, since they have a limited resource base, and in case of underdeveloped infrastructure, low competitiveness compared to medium and large enterprises. The article proposes a model for optimizing the infrastructure of small business development in the region in order to increase the effectiveness of state support.

Key words: small business, infrastructure, business support, region, economic development.

Тарасюк А. В. Оптимізація інфраструктури розвитку малого бізнесу регіону як основний засіб підвищення ефективності державної підтримки / Україна, Київ

У зв'язку з активним включенням української економіки в глобальну систему економічних відносин, пріоритетними і актуальними завданнями для держави стають забезпечення високого рівня добробуту населення і досягнення збалансованого

сталого економічного розвитку. Одним з основних напрямків досягнення вищезазначених завдань є розвиток сфери малого бізнесу. Разом з тим, в умовах глобалізації економіки малі підприємства стають найбільш вразливими, так як вони мають обмежену ресурсну базу, а при недостатньо розвиненій інфраструктурі низьку конкурентоспроможність у порівнянні з середніми і великими підприємствами. В статті запропонована модель оптимізації інфраструктури розвитку малого бізнесу регіону з метою підвищення ефективності державної підтримки.

Ключові слова: малий бізнес, інфраструктура, підтримка бізнесу, регіон, економічний розвиток.

Постановка проблеми. Великі і середні підприємства мають можливість створювати, інфраструктуру для себе самостійно, малі підприємства такої можливості не мають в силу своїх розмірів. Для успішної конкуренції на ринку керівники малих підприємств повинні мати можливість отримати юридичну, маркетингову консультацію у фахівців: експерта, юриста, маркетолога. Тому одним з головних завдань органів державної влади є створення комплексної інфраструктури підтримки суб'єктів малого бізнесу на регіональному та місцевому рівнях.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Методологічною основою дослідження у сфері особливостей становлення та механізму державного регулювання в національній економіці малого підприємництва є роботи багатьох зарубіжних та вітчизняних вчених, серед яких: М. Вебер, П. Друкер, К. Маркс, Д. Ріккардо, А. Сміт, Й. Шумпетер, Ю. Бажал, С. Білоус, З. Варналій, В. Геєць, М. Долішній, Я. Жаліло, А. Чухно та ін. Аналіз публікацій свідчить про високий рівень теоретико-методологічних досліджень проблем розвитку

малого бізнесу. Разом з тим, недостатньо вивченим залишаються проблеми ефективної державної підтримки малого бізнесу в регіонах країни.

Постановка завдання. Удосконалення існуючої інфраструктури розвитку малого бізнесу з метою підвищення ефективності державної підтримки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Метою формування інфраструктури підтримки малою бізнесу є створення необхідного підприємницького клімату на території того чи іншого регіону для ведення бізнесу, шляхом забезпечення майнової, правової, фінансової, консалтингової підтримки малих підприємств. В даний час для підвищення ефективності діяльності малих підприємств регіонів України актуальними стають такі рекомендації щодо оптимізації правової, економічної та інструментальної інфраструктури підтримки малого бізнесу:

політика зниження адміністративних бар'єрів, розвиток інституту медіації, системи третейських судів;

вдосконалення нормативної бази шляхом створення спеціальних податкових режимів;

вдосконалення законодавства про банкрутство: чим швидше будуть ліквідовані збиткові компанії, тим швидше кредитори зможуть повернути собі частину коштів і простіше будуть видавати позики;

розвиток небанківських інститутів мікрофінансування;

субсидування процентної ставки по кредитах;

вдосконалення ринку землі, розробка програм з передачі малим підприємствам підготовлених земельних ділянок в оренду, створення «оазисів» для малих підприємств;

підготовка представників малого бізнесу в сфері франчайзингу;

створення загальноукраїнських кредитних бюро і кредитних рейтингів;

залучення державних банків до розвитку інвестиційного і венчурного кредитування шляхом встановлення прямого зв'язку з рейтингом банку.

Незважаючи на досить розвинену інфраструктуру підтримки суб'єктів малого бізнесу, яка функціонує в даний час на території України, на наш погляд, необхідне реформування інфраструктури через створення нових підсистем і елементів (табл. 1).

Таблиця 1

Інфраструктура підтримки малого і середнього підприємництва по регіонах станом на 01.01.2018 [4]

Регіони (області)	Бізнес-центри	Бізнес-інкубатори	Технопарки\ індустріальні парки	Лізингові центри	Фонди підтримки підприємництва	Інвестиційні фонди і компанії	Інноваційні фонди і компанії	Інформаційно-консультативні установи	Об'єкти інфраструктури створені за участі міських, обласних, державних адміністрацій	Усього громадських об'єднань підприємств	Із них зареєстровано на регіональному рівні	Координаційні ради
Вінницька	4	–	4	3	10	35	30	421	2	80	1	34
Волинська	6	2	–	–	5	2	–	–	4	19	11	15
Дніпропетровська	28	7	1	9	1	2	3	18	47	84	12	35
Донецька	20	3	8	30	1	175	117	617	1	66	2	25
Житомирська	3	1	2	4	2	19	28	171	2	110	110	29
Закарпатська	2	2	–	3	3	24	22	109	–	–	–	–
Запорізька	2	5	–	2	1	13	2	14	4	74	20	27
Івано-Франківська	18	3	2	4	7	–	–	56	8	63	63	20
Київська	10	3	1/4	10	11	7	1	107	7	96	5	38
Кіровоградська	5	–	1	–	3	–	12	47	28	52	10	26
Луганська	7	–	–	–	2	–	–	15	–	39	5	4
Львівська	16	3	3	9	7	–	–	–	13	62	–	30
Миколаївська	14	2	–	1	7	12	–	40	–	62	62	–
Одеська	4 ¹	–	–	–	4	–	–	–	19	38	38	27
Полтавська	14	2	1	10	13	55	26	–	–	44	44	32
Рівненська	1	1	1	–	–	24	2	10	–	40	40	21
Сумська	4	5	–	3	7	5	2	21	8	76	25	26
Тернопільська	3	2	2	1	1	10	–	18	–	30	30	17

Харківська	24	1	18	9	8	136	3	309	–	50	–	12
Херсонська	1	3	1	–	7	19	9	1	–	112	112	23
Хмельницька	3	1	2	4	1	–	1	149	2	54	14	26
Черкаська	5	3	–	2	2	2	25	5	10	56	45	26
Чернівецька	7	1	–	1	10	2	2	26	–	54	54	14
Чернігівська	2	–	–	–	2	–	–	4	2	47	20	24
м. Київ	130	12	28	375	58	1 367	439	614	1	298	–	14

Проаналізувавши існуючу в регіонах України інфраструктуру підтримки малого бізнесу приходимо до висновку, що в даний час, щоб отримати ту чи іншу форму державної підтримки підприємцю необхідно пройти велику кількість інстанцій. При цьому взаємодіяти доводиться з організаціями, що здійснюють підтримку суб'єктів малого бізнесу, безпосередньо, що, звичайно, не призводить до підвищення ефективності бізнесу. Так як час, витрачений на різні переговори, підприємець міг би використовувати для розвитку свого бізнесу. У зв'язку з цим, на нашу думку, актуальною стає модель інфраструктури підтримки малих підприємств в регіонах представлена на рисунку 1.

Відповідно до запропонованої моделі підприємцю пропонується не безпосередньо взаємодіяти з організаціями, що утворюють інфраструктуру підтримки малого бізнесу, а лише направити відповідну заявку на отримання тієї чи іншої форми державної підтримки. Звичайно, для обробки заявки підприємця необхідно створення додаткової структури – Централізованої Регіональної Системи (ЦРС) підтримки малого бізнесу регіону. До функцій ЦРС можуть бути віднесені наступні:

прийом і обробка заявок на надання державної підтримки;

напрямок отриманої заявки для розгляду і визначення можливості надання тієї чи іншої форми підтримки в організації, що утворюють інфраструктуру підтримки малого бізнесу;

отримання та обробка результату розгляду заявки організаціями, що утворюють інфраструктуру підтримки малого бізнесу;

напрямок результату (документа, фінансових коштів)
підприємцю;

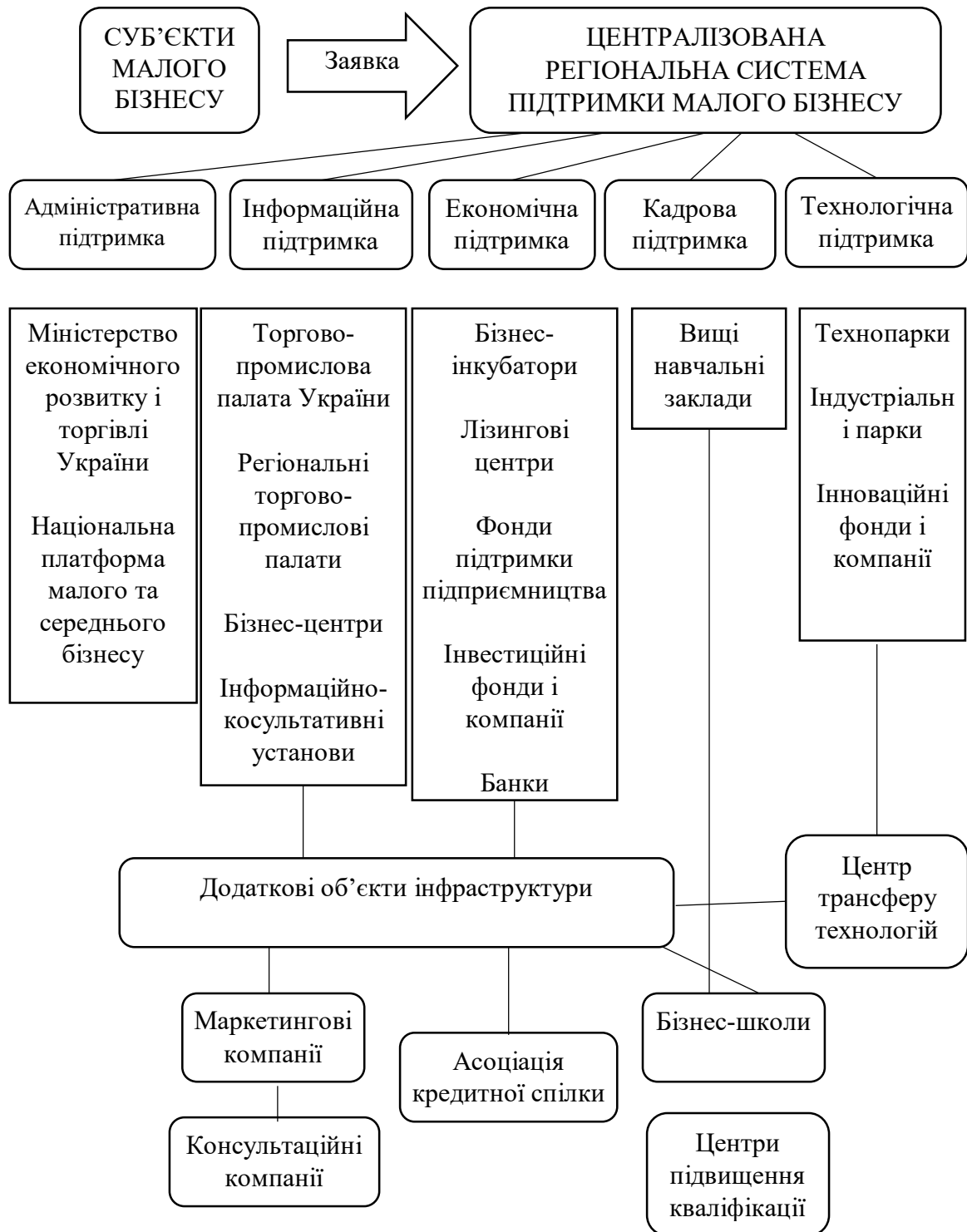

Рис. 1 Модель інфраструктури підтримки малих підприємств в регіонах

При цьому, взаємодія підприємців і ЦРС може бути здійснена в письмовій (письмова заявка), усній формі (по телефону), а також з використанням інформаційно-телекомунікаційної системи Інтернет за допомогою електронної пошти, з використанням інших програм, в тому числі відео зв'язку через Інтернет.

Сьогодні майже у всіх регіонах України здійснюють свою діяльність багатофункціональні центри надання державних і муніципальних послуг, які відповідають вимогам доступності для громадян.

Принцип надання державних і муніципальних послуг з використанням багатофункціональних центрів полягає в наданні послуг в режимі «одного вікна» (коли від заявника потрібно тільки заяву). Взаємодія з органами державної і муніципальної влади, а також іншими організаціями здійснюється фахівцями багатофункціонального центру без участі самого заявника.

Даний принцип лежить і в основі ЦРС: від підприємця потрібно лише заявка, а взаємодія з об'єктами інфраструктури підтримки малого бізнесу буде здійснюватися фахівцями ЦРС. Джерела фінансування ЦРС можуть включати як кошти місцевого бюджету, так і позабюджетні джерела.

З метою економії коштів регіонального бюджету функціонування додаткової структури Централізованої Регіональної Системи підтримки малого бізнесу може бути на базі багатофункціональних центрів надання державних і муніципальних послуг.

Крім того, необхідно звернути увагу на те, що для об'єктів, що утворюють інфраструктуру підтримки малого бізнесу, характерна якась хаотичність діяльності. На наш погляд, для здійснення якісної підтримки малих підприємств необхідно на регіональному рівні

закріпити вимоги до організацій, що створюють інфраструктуру підтримки малого бізнесу, які повинні виражатися в наступному:

1. Діяльність організації повинна бути спрямована виключно на сприяння розвитку суб'єктів малого бізнесу, а також відповідати одному із заявлених видів економічної діяльності

2. Організація повинна мати:

ліцензію на відповідний вид діяльності;

приміщення для ведення статутної діяльності;

персонал, кваліфікація якого підтверджена відповідними документами;

власні кошти для забезпечення поточної господарської діяльності.

Висновок. Таким чином, на сьогоднішній день, щоб сформувати інфраструктуру, що відповідає потребам та рівню розвитку малого бізнесу, а також підвищити ефективність наявних механізмів підтримки малих підприємств на регіональному рівні, актуальним стає створення нових різноманітних форм взаємодії малих підприємств з об'єктами інфраструктури. Такі форми можуть припускати виробничу, збутову та науково-технічну взаємодію. Крім того, необхідно працювати в напрямку вдосконалення сформованої інфраструктури підтримки малого бізнесу, а також нормативно закріпити на регіональному рівні вимоги до організацій, що створюють інфраструктуру підтримки малого бізнесу.

Література:

1. Закон України «Про Національну програму сприяння розвитку малого підприємництва в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2157-14>.

2. Закон України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4618-17>.
3. Національна платформа малого та середнього бізнесу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://platforma-msb.org/>
4. Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/>
5. Офіційний сайт Торгово-промислової палати України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ucci.org.ua/>

References:

1. Zakon Ukrai'ny «Pro Nacional'nu programu spryjannja rozvytku malogo pidpryjemnyctva v Ukrai'ni» [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2157-14>.
2. Zakon Ukrai'ny «Pro rozvytok ta derzhavnu pidtrymku malogo i seredn'ogo pidpryjemnyctva v Ukrai'ni» [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4618-17>.
3. Nacional'na platforma malogo ta seredn'ogo biznesu [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://platforma-msb.org/>
4. Oficijnyj sajт Ministerstva ekonomichnogo rozvytku i torgivli Ukrai'ny [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.me.gov.ua/>
5. Oficijnyj sajт Torgovo-promyslovoi' palaty Ukrai'ny [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <https://www.ucci.org.ua/>

II. PEDAGOGICAL SCIENCES

DOI 10.26886/2520-7474.4(30)2018.3

UDC: (37) (477.43/44)(09)

EASTERN SLAVIC TOYS AS A MEANS OF UPBRINGING CHILDREN IN ETHNOGRAPHIC MATERIALS OF THE 19th- FIRST QUARTERS OF THE 20th CENTURIES

T. Okolnychy, PhD in Pedagogical Sciences

Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University,
Ukraine, Kropyvnytskyi

In the article the author, on the basis of generalization of ethnographic materials of the 19th - first quarter of the 20th centuries, has analyzed the toys of the Eastern Slavic children. The publication suggests that there were very few special toys for the Eastern Slavic children.

The publication deals with toys for toddlers and toys for boys and girls from 5 to 6 years of age, which they made for themselves for fun. The Eastern Slavic boys had the most widespread homemade toys of wood, pine bark, dandelion, hips, chickpeas, cane (household utility: little boats, taradaiki, little carts, little mills); girls had a doll.

Key words: Eastern Slavic toy, education, ethnographic materials of the 19th - first quarter of the 20th century, toys for children, home-made children's toys.

кандидат педагогічних наук, Окольніча Т. В. Східнослов'янська іграшка як засіб виховання дитини в етнографічних матеріалах XIX – першої чверті XX ст. / Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка, Україна, Кропивницький

В статті автором, на основі узагальнення етнографічних матеріалів XIX – першої чверті XX ст., проаналізовано іграшки східнослов'янських дітей. В публікації засвідчується, що спеціальних іграшок для східнослов'янських дітей було дуже мало.

В публікації розглядаються іграшки для малюків та іграшки для хлопчиків і дівчаток починаючи з 5 – 6 років, які вони робили самі собі для забав. У східнослов'янських хлопчиків були найпоширенішими саморобні іграшки з деревини, соснової кори, кульбаби, шипшини, кураю, очерету (господарський реманент: човники, тарадайки, візочки, млинки); у дівчаток – лялька.

Ключові слова: східнослов'янська іграшка, виховання, етнографічні матеріали XIX – першої чверті XX ст., іграшки для малюків, саморобні дитячі іграшки.

Постановка проблеми. Зміни, які відбуваються в українському суспільстві, у суспільній свідомості громадян, за умов подальшої національно-культурної розбудови України, стимулюють інтерес до осмислення народно-педагогічних традицій нашого народу, використання їх у сучасній освітній практиці, адже вирішення важливої соціальної проблеми перетворення суспільства та духовного відродження неможливо без врахування спадку минулих епох.

Актуальність досліджуваної проблеми також зумовлена зростаючим інтересом суспільства до вивчення субкультур як одного із засобів опису явищ культурної диференціації сучасного суспільства. Універсальною субкультурою, через яку проходять всі люди, є дитяча. Саме з дитинством пов'язані найбільш інтенсивні процеси виховання та соціалізації індивіда.

Емпіричну основу дослідження становить етнографічний матеріал XIX – першої чверті XX ст., який висвітлює виховання дитини у традиційній культурі східних слов'ян, адже педагогіка дитинства, як і його етнографія, не може існувати поза широкого соціокультурного контексту, без урахування еволюції способів виробництва, статевікової стратифікації, типів сімей, системи родинних та інших міжособистісних відносин, а також ціннісних орієнтацій культури. XIX – перша чверть XX ст. впродовж тривалого часу викликала і сьогодні продовжує викликати інтерес багатьох дослідників. Водночас, у сучасній історико-педагогічній науці лише частково звернено увагу на педагогічне вивчення східнослов'янської етнографії дитинства. Тим часом не можна стверджувати, що вчені цілком обійшли увагою зазначені питання. У межах етнопедагогічного підходу, що розвивається завдяки дослідженням М. Стельмаховича, Т. Мацейків, З. Болтарович, відбувається звернення до проблем вивчення способів та методів виховання дитини в народній культурі.

З-поміж праць у галузі дитинознавства, зокрема висвітлення його етнопедагогічних та етнопсихологічних аспектів слід зазначити наукову розвідку Н. Побірченко «Пора дитинства в етнографічній спадщині членів українських громад (друга половина XIX – початок XX ст.)» (2000). Спеціальним об'єктом дослідження став процес виховання дітей давніх східних слов'ян у монографії О. Радул «Виховання дітей в процесі життєдіяльності давніх східних слов'ян (VI – XIII ст.)» (2013).

Мета статті – на основі аналізу етнографічних джерел XIX – першої чверті XX ст. розкрити значення іграшки у виховання дітей східних слов'ян.

Виклад основного матеріалу. Постійними супутниками східнослов'янських дітей були іграшки, які виконували, окрім

розважальної і виховну функцію. Дослідження етнографів XIX – першої чверті XX ст. підтверджують та доповнюють знання про виховні функції дитячої іграшки. Етнографічні матеріали переконливо доводять, що іграшки з самого раннього віку знайомили дитину з господарською діяльністю, з різними трудовими процесами, з властивістю рослин та дерев, з тими видами робіт, які діти були зобов'язані виконувати в майбутньому.

Зауважимо, що спеціальних іграшок для дітей було дуже мало. Як свідчить етнограф М. Сумцов, що іграшки діти, як правило, роблять собі самі (старші інколи передають їх меншим) і тільки подекуди роблять це дорослі селяни (це трапляється, коли у батьків одна дитина, немає старших дітей, тоді батько буває зробить дитині візочка, коника тощо) [13, с. 650].

Для малюків батьки, а також ремісники, виготовляли іграшки-брязкальця, тобто іграшки, які при струшуванні видавали звук. Таку іграшку в Україні, Росії, Білорусії дуже часто робили з внутрішніх органів тварин (корів, овець, свиней, гусей. М. Грушевський зазначав, що на Чигиринщині Київської губернії на початку XX ст. торохкотілку роблять для малих дітей з гусячої горлянки. За формою це довга дудочка, з одного краю вона тонша, а з іншого – товща. Туди кидали декілька сухих горошин, потім закручували в бублик [4, с. 91]. Про такий спосіб виготовлення торохкотілки у білоруських дітей у XIX ст. згадує М. Нікіфоровський [9, с. 243]

Близькість до природи, повне єднання з нею створили умови, за яких для виготовлення іграшок використовувався природний матеріал, добре відомий дітям. Дослідники XIX ст. М. Сумцов [14, с. 299] Є. Покровський [10, с. 207], звертають увагу на той факт, що поширеною східнослов'янською іграшкою хлопчиків і дівчаток до трьох років були глиняні свистунці. Вони робилися у формі гусака,

качки, півня, барана тощо. Виготовлялись такі іграшки в українців, росіян, білорусів, головним чином, з дерева, глини, рослин, що сприяло ранньому ознайомленню дітей з особливостями природних матеріалів.

Починаючи з п'яти – шести років, східнослов'янські хлопчики і дівчатка самі робили собі для забав з глини та з клею мисочки, глечики, різних тварин (собачок, баранців, корівок, теляток, гусей тощо) [7, с. 119; 17, с. 34]. Виготовлення таких іграшкових тварин та птахів вимагало попередніх тривалих спостережень за поведінкою, способом життя їх прообразів у живій природі.

Мр. Грушевський зазначав, що дорослі всіляко заохочували дітей до виготовлення іграшок і з повагою ставились до дитячих промислів: «Якось від природи дитина що не візьме, то зробить, ловкості хватає. А друге і пугив'є не заструже. Одне виплете кошеля, то гарненький, а друге виплете, то як не кривобоке, то кривов'язе, то перечки криво поставляє» [4, с. 101].

Східнослов'янські дівчатка грались, переважно, ляльками. Традиційна лялька виконувала важливі функції: інформаційну, мотиваційно-стимулюючу, культурологічну, виховну. Вона передавала інформацію про початкові чинники людського предметно-духовного середовища. Лялька несла в собі моральні норми і культуру народу.

Як зазначає сучасний дослідник О. Найден, серед народних ляльок явищем особливим, певною мірою унікальним, є клаптикові ляльки. Для їх створення використовували тканину, переважно шматки від старого одягу, що вийшов з ужитку, або ті, що залишилися від шиття нового [8, с. 94].

Ляльку з трави так звану «панянку» робили українські, російські, білоруські сільські дівчатка тільки навесні [6, с. 200]

Б. Грінченко підкреслював, що лялька як іграшка мала виховуюче значення. Маленькі дівчатка, бавлячись, підготовляються до майбутніх важливих завдань дорослого віку (як мати і господиня)» [3, с. 62].

Отож, у грі дівчинки з лялькою виявлявся вроджений інстинкт материнства та усталена віковічна традиція, яка закріплює за жінкою турботу та піклування про дитину. І сьогодні діти олюднують такі ляльки, адже дитяча гра побудована на властивій дитині здатності оживляти неживі предмети й вірити в їх перевтілення.

У східнослов'янських хлопчиків, починаючи з шести років, були найпоширенішими саморобні іграшки – це іграшки з дерева, соснової кори, кульбаби, шипшини, кураю, очерету. Так, іграшками з дерева були речі побуту, господарський реманент доступних для дитини розмірів. Хлопчики виготовляли іграшкові рало, човни [16, с.341]. Соснова кора доволі м'яка і з неї легко було стругати іграшки з товстої соснової кори та з дерева східнослов'янські діти робили іграшкові тарадайки, візочки, млинки тощо, передаючи, здебільшого в мініатюрі, навіть найдрібніші деталі речі [14, с.41].

Найбільше хлопчики любили робити човники. Коли фізичні сили дитини дозволяли, то батьки залучали її до реальної допомоги в майструванні. Наприклад, як засвідчує етнограф початку ХХ ст. П. Тарасевський, в с. Шебекині, Білгородського повіта, Курської губернії хлопчик 6 років допомагав батькові робити справжнього човна [15, с.411]. М. Сумцов вважав, що це було найкращою школою для дитини, що готує її до самостійної майбутньої праці [14, с. 48].

Є. Покровський наводить приклад виготовлення «тарадайки»: спочатку хлопчики знаходять кусок розколеної гілки (або ж відламують кусок дерева) крізь щаблі якої проходить тоненька ясенова трісочка, і вже тоді вистругують колесо: обрізають так, щоб

було круглої форми. Коли вистружуть, тоді починають по краям зубці робити, щоб вони чіплялися за барабанчика і той крутився. Зубці роблять різної форми – широкі і вузькі. Тоді міряють паличкою, щоб як раз посередині продовбати дірку. Продовбують дірку і колесо готове. Потім вставляють у барабанчик держак. Кінець держака зарізають чотирикутно і заміряють так, щоб вісь не спадала, після цього знизу надівають барабанчик на держак» [11, с. 240].

У східнослов'янських хлопчиків велике поширення мали іграшки із застосуванням колеса, зокрема, «візочки» чи «возики». Залежно від кількості коліс та складності самої конструкції возики мали безліч модифікації та призначень.

Найбільш цікавим різновидом був візок на двох коліщатках, за свідченнями П. Рибнікова в Олонецькій губернії його діти робили так: з дощечки вистругують вісь, з товстої соснової кори, що знаходиться внизу стовбура, вистругують або вирізають коліщата, повертають посередині, надівають ці колеса на вісь, у кінцях вісі повертають (якщо дуже тоненькі, то пропалюють розпеченим дротом або цвяшком) дірочки і туди встромлюють тоненьку паличку «загвіздку», для того щоб колесо не спадало. У свою чергу, барабан одягається на паличку держака, внизу якого закріплено коліщатко. При обертанні ведучого коліщатка крутиться весь механізм, що знаходиться на держаку візочка. За таким же принципом роблять візочок на чотирьох коліщатах [1; 2; 12].

Висновки. Узагальнюючи зазначимо, що етнографічні матеріали XIX – першої чверті XX ст. засвідчують, що спеціальних іграшок для східнослов'янських дітей було дуже мало. Для малюків виготовлялись іграшки-брязкальця, глиняні свистунці. Починаючи з 5 – 6 років, діти робили самі собі іграшки для забав з глини та з клею (мисочки, глечики, різних тварин). Східнослов'янські дівчатка грались

переважно ляльками. У східнослов'янських хлопчиків були найпоширенішими саморобні іграшки з деревини, соснової кори, кульбаби, шипшини, кураю, очерету (господарський реманент: човники, тарадайки, візочки, млинки).

Література:

1. Абрамов И.С. Поверья, приметы и заговоры жителей Новоград – Волынского и Ваславского уездов / И. С. Абрамов // Живая старина. – СПб., 1903. – Вып. III – IV. – С. 378-383
2. Анимелле Н. Быт белорусских крестьян / Н.Анимелле. – СПб., 1834. – 238с.
3. Гринченко Б. Этнографические материалы, собранные в Черниговской и соседних с ней губерниях / Б. Гринченко // Чернигов: Тип. Губ. земства, 1895-1899. – Вып. I-III. – 111с.
4. Грушевський М. Дитячі забавки та ігри усякі. Зібрані по Чигиринщині Київської губернії / М. Грушевський // Київська старина, 1904. – №7-9. – С.51-105
5. Дембовецкий А. Опыт описания Могилевской губернии / А. Дембовецкий. – Минск, 1887. – 92 с.
6. Дерлиця М. Селянські діти / М. Дерлиця // Етнографічний збірник. Ред. І.Франко. – Т. V. – Львів: Наукова т-во ім. Шевченка, 1898. – С.123-207с.
7. Иванов П. Игры крестьянских детей в Купянском уезде / П. Иванов. – Харьков, 1899. – 168 с.
8. Найден О. С. Українська народна лялька: [наукове видання] / Олександр Семенович Найден. – К.: ВД «Стилос», 2007. – 240 с
9. Никифоровский Н. Я. Очерки простонародного життя-бытия в Витебской Белоруссии и описание предметов обиходности / Н. Я. Никифоровский. – Витебск, 1895. – 552 с.

10. Покровский Е. *Детские игры преимущественно русские* / Е.Покровский. – М.: Тип. А.Карцева, 1887. – 368с.
11. Покровский Е. А. *Физическое воспитание детей у разных народов: преимущественно России. Материалы для медико-антропологического исследования* / Е. А. Покровский. – М.: Тип. А. А. Карцева, 1884. – 378 с.
12. Рыбников П. *Этнографические заметки о детях и молодежи до 16 лет в Олонецкой губернии* / П. Рыбников. – М., 1926. – 106 с.
13. Сумцов. *Культурные переживания* / Н. Ф. Сумцов // *Киевская Старина*, 1889. – Т. 26. – № 9. – С. 631-652.
14. Сумцов Н. Ф. *Культурные переживания* / Н. Ф. Сумцов // *Киевская Старина*, 1889. – Т. 27. – № 11. – С. 281-327
15. Тарасевський П. *Звичаї й обряди в селі Шебекині, Білгородського повіта, Курської губернії* / П.Тарасевський // *Етнографічний збірник НТШ*. – 1912. – Т. 31-32. – С. 403-424
16. Терещенко А. В. *Быт русского народа* / А. В. Терещенко. – М.: Русская книга, 1999 (Переиздание: т. I–IV. – М., 1847–1848) *Труды Уральской экспедиции*. – Современник. – 1853. – № VIII-XI. – 431с.
17. Ястребов Н. *Материалы по этнографии* / Н.Ястребов. – М., 1894. – 202с

References:

1. Abramov I.S. *Poverya, primety i zagovory zhiteley Novograd – Volynskogo i Vaslavskogo uezdov* / I. S. Abramov // *Zhivaya starina*. – SPb., 1903. – Vyp. III – IV. – S. 378-383
2. Animelle N. *Byt belorusski khkrestyan* / N.Animelle. – SPb., 1834. – 238s.
3. Grinchenko B. *Etnograficheskie materialy, sobrannye v Chernigovskoy i sosednikh s ney guberniyakh* / B. Grinchenko // *Chernigov: Tip. Gub. zemstva*, 1895-1899. – Vyp. I-III. – 111s.

4. *Hrushevskiy M. Dytiachi zabavky ta ihry usiaki. Zibrani po Chyhyrynshchyn i Kyivskoi hubernii / M. Hrushevskiy // Kyivskastaryna, 1904. – №7-9. – S.51-105*
5. *Dembovetskiy A. Opyt opisaniya Mogilevskoy gubernii / A. Dembrovetskiy. – Minsk, 1887. – 92 s.*
6. *Derlytsia M. Selianskidity / M. Derlytsia // Etnohrafichnyi zbirnyk. Red. I. Franko. – T. V. – Lviv: Naukova t-vo im. Shevchenka, 1898. – S.123-207s.*
7. *Ivanov P. Igry krestyanskikh detey v Kupyanskom uezde / P. Ivanov. – Kharkov, 1899. – 168 s.*
8. *Naiden O. S. Ukrainska narodna lialka: [naukovevydannia] / Oleksandr Semenovych Naiden. – K.: VD «Stylos», 2007. – 240 s.*
9. *Nikiforovskiy N. Ya. Ocherki prostonarodnogo zhitya-bytiya v Vitebskoy Belorussii opisanie predmetov obikhodnosti / N. Ya. Nikiforovskiy. – Vitebsk, 1895. – 552 s.*
10. *Pokrovskiy Ye. Detskie igry preimushchestvenno russkie / Ye. Pokrovskiy. – M.: Tip. A.Kartseva, 1887. – 368s.*
11. *Pokrovskiy Ye. A. Fizicheskoe vospitanie detey u raznykh narodov: preimushchestvenno Rossii. Materialy dlya mediko-antropologicheskogo issledovaniya / Ye. A. Pokrovskiy. – M.: Tip. A. A. Kartseva, 1884. – 378 s.*
12. *Rybnikov P. Etnograficheskie zametki o detyakh i molodezhi do 16 let v Olonetskoy gubernii / P. Rybnikov. – M., 1926. – 106 s.*
13. *Sumtsov N. F. Kulturnye perezhivaniya / N. F. Sumtsov // Kievskaya Starina, 1889. – T. 26. – № 9. – S. 631-652.*
14. *Sumtsov N. F. Kulturnye perezhivaniya / N. F. Sumtsov // Kievskaya Starina, 1889. – T. 27. – № 11. – S. 281-327*
15. *Tarasevskiy P. Zvychai y obriady v seli Shebekyni, Bilhorodskoho povita, Kurskoi hubernii / P.Tarasevskiy // Etnohrafichyi zbirnyk NTSh. – 1912. – T. 31-32. – S. 403-424*

16. Tereshchenko A. V. *Byt russkogo naroda* / A. V. Tereshchenko. – M.: Russkaya kniga, 1999 (*Pereizdanie: t. I–IV. – M., 1847–1848*) *Trudy Uralskoy ekspeditsii. – Sovremennik. – 1853. – № VIII-Khl. – 431s.*
17. Yastrebov N. *Materialy po etnografii* / N. Yastrebov. – M., 1894. – 202s.

DOI 10.26886/2520-7474.4(30)2018.4

UDC 37.018.46: 613

**THE FEATURES OF HEALTH-PRESERVING COMPETENCE
DEVELOPMENT OF BASIC SECONDARY SCHOOL TEACHERS IN
THE SYSTEM OF POSTGRADUATE PEDAGOGICAL EDUCATION**

M. Sheian

Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy, Ukraine, Khmelnytskyi

The article analyzes the features of health-preserving competence development of the basic secondary school teachers in the system of postgraduate pedagogical education: taking into account the specifics of the goals and objectives, the content of training and contingent of teachers in the system of postgraduate pedagogical education; taking into account andragogical bases in the process of the health-preserving competence development of the basic secondary school teachers in the system of postgraduate pedagogical education; taking into account the personal qualities of teachers of basic secondary school and their professional functions. Particular attention is paid to the basic principles of organization and implementation of the educational process. The professiogram of basic secondary school teachers, which defines the main professional qualities of a teacher, is substantiated.

Key words: health-preserving activity, health-preserving technologies, principles, andragogical bases, teacher's professiogram.

М. О. Шеян Особливості розвитку здоров'язбережувальної компетентності вчителів основної школи у системі післядипломної педагогічної освіти/ Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія, Україна, Хмельницький

Розкрито особливості розвитку здоров'язбережувальної компетентності вчителів основної школи у системі післядипломної педагогічної освіти: врахування специфіки мети і завдань, змісту навчання та контингенту вчителів у системі післядипломної педагогічної освіти; врахування андрагогічних засад у процесі розвитку здоров'язбережувальної компетентності вчителів основної школи у системі післядипломної педагогічної освіти; врахування особистих якостей вчителя основної школи та його професійних функцій. Акцентовано увагу на основних принципах організації та реалізації освітнього процесу. Обґрунтовано професіограму вчителів основної школи, яка визначає основні професійно важливі якості вчителя.

Ключові слова: здоров'язбережувальна діяльність, здоров'язбережувальні технології, принципи, андрагогічні засади, професіограма вчителя.

Вступ. У сучасних умовах важливо сприяти розвитку здоров'язбережувальної компетентності вчителів основної школи. Адже це не просто понятійна категорія, це, насамперед, освіта, яка припускає постійний розвиток на різних етапах і в різні періоди життя і професійної діяльності вчителя. Даний процес є досить важливим, що дозволяє забезпечити професійну відповідність вчителя основної школи сучасним нормативним вимогам і соціально-професійним реаліям. При цьому, на наш погляд, важливою є роль системи післядипломної педагогічної освіти, в рамках якої можлива організація

цілеспрямованої роботи за визначенням шляхів розвитку здоров'язбережувальної компетентності вчителів основної школи.

Питання та проблеми післядипломної педагогічної освіти висвітлені у працях відомих українських науковців. Питання неперервної професійної освіти педагогів розглядали у своїх працях В. П. Андрущенко, І. А. Зязюн, В. Г. Кремень, С. Д. Максименко, Н. Г. Ничкало, Л. М. Романишина, С. О. Сисоєва, Я. В. Цехмістер, О. В. Чалий та інші. Проблема розвитку післядипломної педагогічної освіти в Україні відображена в роботах С. В. Крисюка, Н. Г. Протасової, А. І. Кузьмінського, Н. М. Чепурної та інших. Теоретичні питання щодо здоров'язбереження в умовах освіти розглянуті Т. Є. Бойченко, Т. В. Воронцовою, В. П. Горащуком, С. В. Страшко, Л. П. Сущенко, В. М. Успенською та іншими.

Кількість досліджень здоров'язбережувальної компетентності вчителя, педагога досить обмежена. У переважній більшості праці стосуються здоров'язбережувальної компетентності студентів різних факультетів (Д. Є. Воронін, А. В. Турчинов, О. В. Шукатка), майбутніх вчителів (О. А. Ландо, Г. М. Мешко), дошкільнят та учнів (Т. К. Андрущенко, Н. М. Поліщук) та ін. Проте розвиток здоров'язбережувальної компетентності вчителів основної школи у системі післядипломної педагогічної освіти є недостатньо дослідженим.

Формулювання мети статті та завдань. Метою статті є аналіз особливостей розвитку здоров'язбережувальної компетентності вчителів основної школи у системі післядипломної педагогічної освіти.

Виклад основного матеріалу статті. Здоров'язбережувальна компетентність вчителів основної школи – це інтегративна професійна характеристика, яка визначає готовність та здатність педагога кваліфіковано здійснювати і свідомо перебудовувати

діяльність щодо здоров'язбереження всіх суб'єктів освітнього процесу в професійному аспекті на основі знань, умінь, навичок, досвіду, мотивації та вдосконалення професійно значущих якостей особистості [9]. Враховуючи описане нами вище поняття «здоров'язбережувальної компетентності вчителів основної школи» та проаналізувавши літературні джерела авторів, які досліджували поняття «розвиток» ми дійшли висновку, що розвиток здоров'язбережувальної компетентності вчителів основної школи – це закономірний процес змін особистісних та професійно значущих якостей вчителя основної школи відповідно до вимог сучасного суспільства, удосконалення навичок взаємодії з усіма суб'єктами освітнього процесу на основі розширення кола його здоров'язбережувальних знань, умінь приймати адекватні рішення в процесі професійної діяльності та вибудовувати свою поведінку в залежності від професійного досвіду, особистісних цінностей та мотивації до реалізації здоров'язбережувальної компетентності у власній життєдіяльності та професійній діяльності. Це повністю забезпечується, якщо до процесу залучити систему післядипломної педагогічної освіти.

Розвиток здоров'язбережувальної компетентності вчителів основної школи у системі післядипломної педагогічної освіти розглядатимемо в межах курсів підвищення кваліфікації вчителів основ здоров'я, заступників директорів з виховної роботи та педагог-організаторів у закладах системи післядипломної педагогічної освіти.

Серед основних проблем післядипломної педагогічної освіти в Україні у контексті реформ постає визначення перспектив розвитку та наукове обґрунтування змісту післядипломної освіти. Адже професійний розвиток вчителя має забезпечуватися протягом усього періоду його педагогічної діяльності.

У довідниково-аналітичній праці «Енциклопедія освіти» (2008) термін «післядипломна педагогічна освіта» трактується як галузь освіти дорослих, яка «забезпечує неперервне вдосконалення професійних знань, умінь та навичок педагогічних, науково-педагогічних та керівних кадрів освіти шляхом підвищення кваліфікації, перепідготовки, спеціалізації та стажування на основі новітніх технологій, досягнень науки і виробництва» [1, с. 682].

Зазначимо, що, відповідно до ст. 18 Закону України «Про освіту», післядипломна освіта є складником освіти дорослих і передбачає набуття нових та вдосконалення раніше набутих компетентностей на основі здобутої вищої, професійної (професійно-технічної) або фахової передвищої освіти та практичного досвіду [2]. Це дає підстави нам стверджувати, що сучасний педагог буде орієнтований на систему компетентностей, на відміну від педагогічних працівників, які навчались у закладах вищої освіти за системи підготовки, що не реформувалась протягом десяти років, так як система післядипломної педагогічної освіти є більш гнучкою і швидше реагує на виклики сучасної освіти.

На думку В. В. Олійника, післядипломна освіта – достатньо новий вид освіти. Її виділення в окреме поняття стало наслідком усвідомлення того, що за сучасних умов потреба суспільства в кваліфікованих кадрах з високим рівнем професіоналізму та культури може бути задоволена лише на основі нової філософії освіти – «освіта через усе життя» [4, с. 8].

Модернізація системи освіти України, перехід до компетентнісного підходу в професійній освіті зумовили виведення на якісно новий рівень розвиток здоров'язберезувальної компетентності вчителів основної школи у системі післядипломної педагогічної освіти як складової їх професійної компетентності.

Аналізуючи державні документи з освіти, ми зробили висновок, що для того, щоб успішно реалізувати компетентнісний підхід до навчання, необхідно сформулювати у педагогічних працівників усі компетенції особистості і, зокрема, розвивати здоров'язбережувальну компетентність вчителів основної школи.

Крім компетентнісного, виділяємо особистісно орієнтований, диференційований та андрагогічний підходи до розвитку здоров'язбережувальної компетентності вчителів основної школи у системі післядипломної педагогічної освіти

Особистісно орієнтований підхід у системі післядипломної педагогічної освіти зорієнтований на прагнення особистості до індивідуального професійного, духовного та фізичного розвитку і передбачає необхідність виявлення та врахування індивідуальних особливостей того, хто навчається, організацію навчального процесу з пізнавальною стратегією слухачів, що передбачають орієнтир на самостійну роботу.

В організації освітнього процесу у системі післядипломної педагогічної освіти необхідним є *врахування специфіки мети і завдань, змісту навчання та специфіки контингенту вчителів*. Це і є першою особливістю розвитку здоров'язбережувальної компетентності вчителів основної школи у системі післядипломної педагогічної освіти.

У нашому розумінні, мета післядипломної педагогічної освіти вчителів основної школи – це використання інноваційних механізмів для розвитку їх професійної компетентності. Серед таких механізмів виділяємо освоєння здоров'язбережувальних педагогічних технологій, на яких базується розвиток здоров'язбережувальної компетентності вчителів основної школи. Розвиток та реалізація здоров'язбережувальних технологій пов'язані, насамперед, з

необхідністю збереження здоров'я учнів у процесі навчання, значним зростанням інформаційних навантажень, сучасних вимог до якості освіти.

Мета всіх здоров'язбережувальних педагогічних технологій – сформуванню у вчителів знання, уміння та навички здорового способу життя, навчити їх використовувати одержані знання в повсякденному житті та у професійній діяльності.

У системі післядипломної педагогічної освіти для забезпечення розвитку здоров'язбережувальної компетентності вчителів основної школи передбачається, що вчитель повинен поповнити свої знання, уміння та навички здоров'язбережувального характеру, які необхідні йому у професійній діяльності для ефективної організації та здійснення освітнього процесу. Тому важливе наповнення змісту його навчання.

Ми цілком погоджуємося з підходами академіка О. Я. Савченко, відображеними в «Енциклопедії освіти», що у змісті освіти враховуються актуальні й перспективні потреби суспільства, а також освітні запити окремих особистостей [1, с. 323]. Тож враховуючи стрімкий розвиток системи освіти в Україні, вважаємо, що навчання вчителів основної школи у системі післядипломної педагогічної освіти має бути як інноваційним, яке повинно відповідати різноманітним професійним запитам педагогів, так і традиційним – з набором лекцій з питань формування здорового способу життя учнівської молоді, практичних занять, семінарів, конференцій тощо. Таке поєднання інноваційного і традиційного навчання, на нашу думку, сприятиме ефективному розвитку здоров'язбережувальної компетентності вчителів основної школи у системі післядипломної педагогічної освіти. Визначення змісту має створювати передумови для забезпечення неперервності процесу підвищення кваліфікації. Варто розподіляти

його відповідно до різних моделей підвищення кваліфікації та форм навчання.

Аналізуючи специфіку контингенту вчителів у системі післядипломної педагогічної освіти, було виділено такі особливості:

1. Період розвитку здоров'язбережувальної компетентності вчителів основної школи у системі післядипломної педагогічної освіти проходить у віці від 25 до 70 років, коли вчитель у процесі навчання усвідомлює себе як самостійну, самодостатню і водночас самокеровану особистість з певним професійним досвідом. Це й визначає особливе значення системи післядипломної педагогічної освіти для розвитку здоров'язбережувальної компетентності вчителів основної школи.

2. Особлива роль системи післядипломної педагогічної освіти у процесі розвитку здоров'язбережувальної компетентності вчителів основної школи полягає в тому, що в ній навчаються вчителі, які вже мають вищу педагогічну освіту, під час якої отримали знання, уміння, навички і певний професійний педагогічний досвід практичного їх застосування. У процесі післядипломної педагогічної освіти відбувається подальша актуалізація навчальних можливостей вчителя на основі збагаченого професійного досвіду, оновлених і поповнених знань, умінь та навичок шляхом залучення до процесу формування нових умінь і навичок, активного спілкування з колегами та обміну з ними досвідом. Післядипломна освіта є необхідною для вчителя від початку закінчення закладу вищої освіти і до кінця його педагогічної діяльності.

3. На ще одній особливості, з якою ми погоджуємось. наголошує В. В. Химинець – це різна фахова підготовка вчителів – університетська, інститутська освіта, денна, вечірня і заочна форми навчання [8, с. 23].

У контексті нашого дослідження доцільно зосередити увагу на тому, що питанням формування здорового способу життя учнів займаються вчителі предмету «Основи здоров'я», класні керівники, заступники директорів з виховної роботи та педагоги-організатори, які, здебільшого, не мають відповідної фахової освіти. Тому враховуючи різний професійний педагогічний досвід, рівень професійної підготовки слухачів, потреб професійного розвитку і самореалізації, вважаємо, що у процесі навчання вчителів основної школи у системі післядипломної педагогічної освіти має місце диференційований підхід.

Під час організації навчального процесу у системі післядипломної педагогічної освіти диференціація забезпечується багатоманітністю форм і методів навчання, варіативністю змісту навчання, особистісно-орієнтованими технологіями навчання, сучасним науково-методичним супроводом. Диференційований підхід створює умови для реалізації бажання особистості на професійний розвиток відповідно до потреб, здібностей та інтересів [6].

Усі перераховані специфічні чинники навчання у системі післядипломної педагогічної освіти дають змогу узагальнити, що для забезпечення розвитку здоров'язберезувальної компетентності вчителів основної школи, навчання необхідно організовувати з використанням технологій навчання дорослих. Тому другою особливістю розвитку здоров'язберезувальної компетентності вчителів основної школи є *врахування андрагогічних засад у системі післядипломної педагогічної освіти*, реалізація яких передбачає активну участь самого вчителя в процесі навчання.

Андрагогічна модель навчання у системі післядипломної педагогічної освіти будується на андрагогічних принципах, які

відображають її специфіку як особливого феномена навчання дорослої людини з життєвим і професійним педагогічним досвідом.

Аналізуючи організаційно-методичні засади підвищення кваліфікації педагогічних працівників на підставі диференційованого підходу, І. Є. Сілаєва визначає такі андрагогічні принципи:

- верховенство самостійного навчання;
- організація спільної роботи з проектування, реалізації, коректування й оцінювання процесу навчання;
- опора на досвід особи, що навчається, котрий використовується як одне із джерел навчання;
- індивідуалізація навчання, тобто навчання за індивідуальною програмою, орієнтованою на конкретні освітні потреби і цілі навчання, що враховують досвід та рівень професійної компетентності кожного;
- системність навчання, що припускає дотримання відповідності цілей, змісту, форм, методів, засобів навчання й оцінювання результатів;
- контекстність навчання, тобто спрямованість навчання на досягнення конкретних, життєво важливих цілей, проектування процесу навчання з урахуванням професійної та соціальної діяльності слухачів;
- встановлення у процесі навчання атмосфери довіри і поваги між учасниками освітнього процесу;
- навчання в діяльності, апробація здобутих знань на практиці, їх практичне осмислення;
- принцип співробітництва, що відображає систему взаємин між викладачами і слухачами;
- принцип створення рефлексивного середовища, що дає змогу кожному слухачу реалізувати свої творчі здібності;
- принцип проблемно-ситуативної організації навчання;

- принцип стимулювання самоосвіти й самостійності у навчанні;
- обов'язкова результативність, гарантія задоволення потреб слухачів;

- право на вибір змісту навчання, який повинен бути адекватним поставленим цілям і способам їх реалізації. Дорослі мають право на свій темп у навчанні, індивідуальний обсяг змісту навчання і завдань, джерела інформації в залежності від розвитку зорових, слухових чи моторних видів сприйняття і пам'яті;

- розвиток творчого потенціалу – навчання повинно бути обдумане так, щоб впливати на ступінь відкритості людини всьому новому, допомагати переборювати стереотипи і розвивати гнучкість мислення;

- психологічна комфортність як принцип навчання, позитивні емоції у спілкуванні сприяють самореалізації творчих можливостей людини і обов'язковими за будь-якого способу навчання [6].

Для забезпечення розвитку здоров'язбережувальної компетентності вчителів основної школи у системі післядипломної педагогічної освіти варто проаналізувати та уточнити і загальнометодологічні принципи, які є найбільш прийнятними у професійній освіті.

До загальнометодологічних принципів Н. Г. Протасова відносить наступні: принцип соціальної детермінованості, принцип системності, принцип наступності, принцип комплексності, принцип науковості, принцип прогностичності [5].

У Концепції неперервної валеологічної освіти в Україні представлені загальноприйняті принципи: науковість і доступність; системність; неперервність і практична цілеспрямованість; гуманізація; інтегративність; інамічність і відкритість; плюралізм і дисперсність; превентивність [3]. Однак у документі не представлена специфіка

вищезазначених принципів для післядипломної педагогічної освіти, в той час, коли післядипломна валеологічна освіта визначена важливою і обов'язковою складовою неперервної валеологічної освіти [3].

На основі аналізу літератури нами виокремлено основні принципи організації та реалізації освітнього процесу для забезпечення розвитку здоров'язбережувальної компетентності вчителів основної школи у системі післядипломної педагогічної освіти:

1. Принцип науковості змісту освіти – відповідність освіти рівню сучасної науки. Зміст післядипломної педагогічної освіти повинен бути наповнений новітніми досягненнями з питань здоров'язбереження.

2. Принцип варіативності – варіативна побудова навчальних планів та програм.

3. Принцип індивідуалізації та диференціації навчання визначає необхідність врахування інтелектуальних, емоційних та інших особливостей вчителя основної школи; сприяє успішному засвоєнню здоров'язбережувальних знань у відповідності до виявлених особливостей особистості.

4. Принцип неперервності – навчання за освітньою програмою, стажування, участь у різних сертифікаційних програмах, тренінгах, семінарах, семінарах-тренінгах, вебінарах, майстер-класах.

5. Принцип гуманізації та поваги – визнання унікальності і самоцінності людини, її права на самореалізацію і повагу, доступність післядипломної освіти в будь-якому віці завдяки різноманіттю форм навчання, відповідно до інтересів, можливостей і потреб людини.

6. Принцип мотивації до навчання – надання вчителям основної школи можливості безперервного консультування та кар'єрного росту засобами участі у навчанні.

7. Принцип діяльності. В основі організації процесу навчання мають бути враховані особливості здоров'язбережувальної діяльності

вчителів основної школи, що навчаються у закладах післядипломної педагогічної освіти. Організація процесу розвитку здоров'язбережувальної компетентності вчителів основної школи повинна включати рефлексивні процеси становлення їх професійної позиції. У кінцевому результаті вчитель повинен вміти: донести до учнів суть цінності здорового способу життя; сформулювати в учнів мотиви збереження і зміцнення свого здоров'я; створити такі умови навчання, при яких кожен учень може стати суб'єктом своєї здоров'яформуючої діяльності; створити ситуацію успіху в оволодінні учнями навичками накопичення власного здоров'я.

8. Принцип рефлексивності - цілеспрямована діяльність, спрямована на примноження досягнень в оволодінні розвитку здоров'язбережувальної компетентності, на самоорганізацію через осмислення вчителем себе і своєї професійної діяльності в цілому як способу здійснення свого цілісного «Я».

9. Принцип превентивності полягає у вивченні причин, факторів та тенденцій у відхиленні поведінки учнівської молоді; застосуванні методів його попередження та корекції; формуванні установок здорового способу життя.

Усі принципи взаємопов'язані та взаємозалежні, вони зумовлюють і доповнюють один одного, утворюючи при цьому цілісну систему.

Реалізація потенційних можливостей вчителя основної школи щодо позитивного впливу на формування здорового способу життя учнівської молоді залежить як від умов для його безперервної професійної підготовки, так і від особистих якостей вчителя. Вчитель основної школи в умовах системи післядипломної педагогічної освіти повинен відповідати низці психолого-педагогічних вимог, які до нього висуваються. Тому третьою особливістю розвитку

здоров'язбережувальної компетентності вчителів основної школи у системі післядипломної педагогічної освіти є *врахування особистих якостей вчителя основної школи та його професійних функцій*.

Результати аналізу наукових праць В. А. Крутецького, А. К. Маркової, В. О. Сластьоніна, О. Щербакова дали змогу визначити такі професійно важливі якості вчителя, як гуманістична, професійно-педагогічна та пізнавальна спрямованість, педагогічне мислення, педагогічна рефлексія, педагогічний такт, педагогічна уява і цілий спектр педагогічних здібностей (дидактичні, академічні, організаторські, авторитарні, комунікативні, конструктивні й ін.). Все це відображено у професіограмах.

Нам імпонує професіограма вчителя основ здоров'я, яку розглянула В. М. Успенська. Вчителі основ здоров'я – найбільша категорія вчителів основної школи, які мають відношення до процесу формування здорового способу життя учнівської молоді. Пропонуємо професіограму вчителя основ здоров'я, запропоновану В. М. Успенською, адаптувати до категорії вчителів основної школи, які безпосередньо займаються здоров'язбережувальною діяльністю в освітньому процесі. Професіограма вчителя основ здоров'я, як зазначає В. М. Успенська, включає знання, уміння та навички.

1) дотримання гігієнічних вимог до навчально-виховного процесу; проведення основних профілактичних заходів, спрямованих на збереження і підвищення рівня здоров'я учнів;

2) розуміння методів функціональної діагностики здоров'я організму в цілому і окремих його функціональних систем, методів корекції фізичних і психічних вад донозологічного рівня;

3) знання основ безпечної життєдіяльності школярів і надання першої медичної допомоги в невідкладних станах;

4) запровадження методик розвитку фізичних і психічних якостей учнів;

5) використання методик організації безпечного дозвілля учнів;

6) планування навчального навантаження на учнів з урахуванням їхніх вікових та індивідуальних особливостей фізичного здоров'я та психоемоційного стану;

7) використання різноманітних методик проведення уроків і контролю знань, які забезпечують зменшення негативного впливу «шкільного стресу» на здоров'я і успішність учнів [7, с. 145].

Аналізуючи професіограму В. М. Успенської, ми вважаємо її змістовною й важливою для дослідження розвитку здоров'язбережувальної компетентності вчителів основної школи у системі післядипломної педагогічної освіти. Хоча зауважуємо, що в ній не приділено значної уваги особистим якостям вчителям, а акцентується скоріше на його професійних функціях. На нашу думку, розвиток здоров'язбережувальної компетентності вчителів основної школи у системі післядипломної педагогічної освіти повинен бути спрямований на вироблення саме таких рис та ціннісних орієнтацій.

Висновки. Отже, у контексті вирішення проблеми нами виокремлено наступні особливості розвитку здоров'язбережувальної компетентності вчителів основної школи у системі післядипломної педагогічної освіти: врахування специфіки мети і завдань, змісту навчання та контингенту вчителів у системі післядипломної педагогічної освіти; врахування андрагогічних засад у процесі розвитку здоров'язбережувальної компетентності вчителів основної школи у системі післядипломної педагогічної освіти; врахування особистих якостей вчителя основної школи та його професійних функцій.

Припускаємо, що використання виділених нами основних принципів організації та реалізації освітнього процесу дасть змогу забезпечити ефективний розвиток здоров'язбережувальної компетентності вчителів основної школи у системі післядипломної педагогічної освіти.

Література:

1. *Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; головний ред. В. Г. Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.*
2. *Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № № 2145-VIII [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.*
3. *Концепція неперервної валеологічної освіти в Україні: збірник праць / [Т. Є. Бойченко, Н. В. Вадзюк, В. О. Мовчанюк, А. В. Царенко, В. М. Муратова, Т. П. Усатенко, В. П. Горащук, С. С. Волкова, М. Н. Шабатура] // Валеологія. - К.: Освіта, 1994. - 78 с.*
4. *Олійник В. В. Управління розвитком системи підвищення кваліфікації педагогічних працівників професійно-технічної освіти / В. В. Олійник: Науково-методичний посібник. – К.: ЦІППО, 2001. – 207 с.*
5. *Протасова Н. Г. Післядипломна освіта педагогів: зміст, структура, тенденції розвитку / Н. Г. Протасова. – К.: Експрес-об'ява, 1998. – 167 с.*
6. *Сілаєва І. Є. Організаційно-методичні засади підвищення кваліфікації педагогічних працівників на підставі диференційованого підходу / І. Є. Сілаєва // Післядипломна освіта в Україні. – 2015. - № 2.*
7. *Успенська В. М. Здоров'язбережувальна компетентність учителя з основ здоров'я та шляхи її розвитку / В. М. Успенська // Вісник післядипломної освіти. – 2010. – № 2. – С. 140-149.*

8. Химинець В. В. Інноваційна парадигма в системі післядипломної педагогічної освіти / В. В. Химинець // *Нова педагогічна думка*. – 2013. – № 2 (74). – С. 20-24.

9. Шеян М. О. Здоров'язбережувальна компетентність педагога як психолого-педагогічна проблема / М. О. Шеян // *Актуальні проблеми реформування системи виховання та освіти в Україні: Збірник тез наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 21-22 квітня 2017 року)*. – Львів: ГО «Львівська педагогічна спільнота», 2017. – С. 108-111.

References:

1. *Encyklopedija osvity / Akad. ped. nauk Ukrainy; gholovnyj red. V. Gh. Kremenj*. – K.: Jurinkom Inter, 2008. – 1040 s.

2. *Zakon Ukrainy «Pro osvitu» vid 05.09.2017 № 2145-VIII [Elektronnyj resurs]* – Rezhym dostupu: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.

3. *Koncepcija neperervnoji valeologhichnoji osvity v Ukraini: zbirnyk pracj / [T. Je. Bojchenko, N. V. Vadzjuk, V. O.Movchanjuk, A. V. Carenko, V. M. Muratova, T. P. Usatenko, V. P. Ghorashhuk, S. S. Volkova, M. N. Shabatura] // Valeologhija*. - K.: Osvita, 1994. - 78 s.

4. *Olijnyk V. V. Upravlinnja rozvytkom systemy pidvyshhennja kvalifikaciji pedaghoghichnykh pracivnykiv profesijno-tekhnichnoji osvity / V. V. Olijnyk: Naukovo-metodychnyj posibnyk*. – K.: CIPPO, 2001. – 207 s.

5. *Protasova N. Gh. Pisljadyplomna osvita pedaghoghiv: zmist, struktura, tendenciji rozvytku / N.Gh. Protasova*. – K.: Ekspres-ob'java, 1998.–167 s.

6. *Silajeva I. Je. Orghanizacijno-metodychni zasady pidvyshhennja kvalifikaciji pedaghoghichnykh pracivnykiv na pidstavi dyferencijovanogho pidkhodu / I. Je. Silajeva // Pisljadyplomna osvita v Ukraini*. – 2015. - № 2.

7. *Uspensjka V. M. Zdorov'jazberezhualjna kompetentnistj uchytelja z osnov zdorov'ja ta shljakhy jiji rozvytku / V. M. Uspensjka // Visnyk pisljadyplomnoji osvity*. – , 2010. - № 2. – S. 140-149.

8. Khymynecj V. V. *Innovacijna paradyghma v systemi pisljadyplojnoji pedaghoghichnoji osvity* / V. V. Khymynecj // *Nova pedaghoghichna dumka*. – 2013. - № 2 (74) . – S. 20-24.
9. Sheian M. O. *Zdorov'jazberezhuvaljna kompetentnistj pedaghogha jak psykhologho-pedaghoghichna problema* / M. O. Sheian // *Aktualjni problemy reformuvannja systemy vykhovannja ta osvity v Ukraini: Zbirnyk tez naukovykh robit uchasnykiv mizhnarodnoji naukovopraktychnoji konferenciji* (Ljviv, 21-22 kvitnja 2017 roku). – Ljviv: GhO «Ljvivsjka pedaghoghichna spilnnota», 2017. – S. 108-111.

III. PHILOLOGICAL SCIENCES

DOI 10.26886/2520-7474.4(30)2018.5

UDC 81'373.6-81'373.2

SERB. *ODRIBOG* AND CROAT. *ODRIBOŽIĆ*: DECEPTIVELY TRIVIAL FORM

A. I. Iliadi, Doctor of Philological Sciences

Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University,
Ukraine, Kropyvnyckiy

*The paper deals with the etymological analysis of two compound words which are attested in Serbian and Croatian anthroponymy: Serb. Odribog and Croat. Odribožić. The form of these anthroponyms is trivial for Slavonic compound words with the component *bogъ, but Odribog and Odribožić seem to be ideologically isolated from other similar names, being borrowed from the Iranian vocabulary. Presumably above mentioned personal names reflect Iran. *Tīr-baga- or *Ātr-baga-. The particularity of personal names, reviewed here, is that they can be*

*qualified with high degree of certainty as going back to a Western Iranian source (the version of reflection in these names of Western Iranian *Ādar-bag). Probably this source could be the vocabulary of a Western Iranian ethnic group, which intruded to the Balkans, being a part of Bulgarian union of tribes.*

Key words: etymology, derivative, anthroponym, Slavic, Iranian.

доктор филологических наук, Ильяди А. И. Серб. Одрибог и хорв. Одрибожић: обманчивость тривиальной формы / Центральноукраинский государственный педагогический университет имени Владимира Винниченко, Украина, Кропивницкий

*В статье предлагается этимологический анализ двух именных сложений, зафиксированных в сербско-хорватском антропонимиконе: серб. Одрибог и хорв. Одрибожић. Эти антропонимы с тривиальной для славянских композит формой представляются идеологически обособленными от прочих имен с элементом *bogъ, будучи заимствованными из иранского вокабулярия. В них вероятно видеть иран. *Tīr-baga- или *Ātr-baga-. Специфика исследуемых имен заключается в том, что они с большой долей уверенности могут быть определены как пришедшие из западноиранского источника (версия об отражении в этих именах зап.-иран. *Ādar-bag), предположительно, из словаря западноиранского этноса, вторгшегося на Балканы в составе болгарского союза племен.*

Ключевые слова: этимология, дериват, антропоним, славянский, иранский.

1. Вступительные замечания. К числу наименее разработанных проблем современного этимологического изучения словарного состава славянских языков относится исследование древних

славяно-иранских лексических связей для южнославянского, представленных, главным образом, заимствованиями из иранского в диалекты балканских славян. Несмотря на выдающиеся успехи лингвистической палеославистики на ниве освещения генезиса южнославянского вокабулярия, все же в этом направлении до сих пор сделано крайне мало, о чем свидетельствует весьма короткий список работ всего нескольких ученых, проявивших интерес к указанной проблеме. Последняя все еще не вышла за рамки накопления эмпирического материала, потому логично, что все достижения имеют вид этимологических этюдов, посвященных трактовке отдельных фактов, которые в будущем должны стать прочным фундаментом для теоретических обобщений. Ср.: псл. **xorna* ‘пища, корм’ : авест. *xvarəna-* ‘еда, питье’; болгарский социальный термин (и в сербских диалектах) *стопáн(ин)* ‘хозяин’ < иран. **asta-pān-* ‘защитник, покровитель дома’ [11: 36, 37]; болг. *самодѹва* – мифологический термин со знач. ‘русалка, дива’, макед. *самодива* ‘мифологическое существо женского пола, живущее в лесах и горах’ < иран. **asma-daiva-* ‘небесный демон’ или ‘небесный дух’ [12: 458–462]; серб., хорв. *ведòгоња, једогоња* ‘вампир’, ‘злой дух грозы’ < иран. **vaða-γana-* ‘гонитель туч, ветров’ – атмосферный дух [2]; серб. диал. (косовско-ресавское) *орзâк* ‘вепрь’ < *varāz-ak* < *varāza* ‘кабан’ [4: 5], а кроме того, иранское происхождение славянского этнонима **xъrvati* [11: 35]. Из литературы, затрагивающей близкий комплекс вопросов, см. еще обзорную работу В. Цветко-Орешник 1983 года [14], где анализируется сумма известных на тот момент свидетельств Slavo-Iranica. Пристальное внимание к морфологии и предполагаемой семантике номинации рассмотренного далее имени помогает выявить еще один вероятный иранский след в южнославянском словаре.

2. Объект и процедура анализа. Сербско-хорватский архаичный антропонимикон располагает интересной композитой, представленной серб. *Одрибог* и производным хорв. патронимом *Одрибожић* [6: 725]. Она органично вписывается в структурный тип славянских двусловных имен со второй частью **bogъ* ‘бог’, но только на первый взгляд. При более внимательном знакомстве со внешне однотипной лексикой отчетливо проступает одна черта, которой лишена наша композита: ее первая часть формально соотносительна с глаголом разрушительного действия *одрати*, тогда как остальные известные имена этого типа имеют в начале глагол (imper.) со значением культового, сакрального действия восхваления, почитания божества или однокоренное имя, ср.: ст.-чеш. *Čstiboh*, *Ctiboh* (~ чеш. *čest* ‘почет, уважение’, др.-рус. чьсти ‘почитать’, ‘поклоняться’), ст.-чеш. *Chvaliboh* (~ чеш. *chváliti* ‘хвалить’, ‘славить’) [13 (4: 174, 175–176; 8: 119, 120)], др.-рус. Молибог [9: 17] ~ молити и др. Видимо, не случайно сербский ономаст В. Михайлович был озадачен отраженной в *Одрибог*, *Одрибожић* негативной коннотацией божества, предположив, что «Может быть, здесь нужно вспомнить «бога крвника» из нашей народной поэзии?» [6: 725]. Однако мы имеем дело с антропонимом, а теоним «бога крвника» в силу своей идеологической нагрузки вряд ли мог употребляться как личное имя у славян.

Вообще, сложение профанного *одрати* с сакральным *бог* выглядит нелепо, поэтому возникает впечатление, что первая часть – это итог перестройки какого-то другого компонента, о природе которого пока сложно высказаться определенно. Более того, обособленное положение интересующих нас имен навеивает мысль об их неславянской природе, отсылая к иранским антропонимам, точнее – к классу композит с **baga-* ‘бог’, ‘участь, судьба’, которое при

усвоении славянским логично воспринималось как этимологически тождественное и семантически близкое слав. **bogъ*. В роли препозитивного компонента вероятны продолжения др.-иран. **Tīra-* – имя божества (ср. **Tīrī-dāta-*, **Tīrī-farnah-*, **Tīrī-kāma-* [16: 368]) или **ātr-*, **ātar-* ‘огонь’ (ср. ср.-перс. *ādur* ‘огонь’, ‘бог огня’, кл. перс. *āḫar* ‘то же’ [8 (1: 318)]). Т. е. велика вероятность переосмысления славянами формы типа **Tīrī-baga-* «[Созданный] божеством Тири» или ср.-иран. зап. **Ādar-bag* «[Созданный] божеством огня», где непонятная им первая часть превратилась в *Одру-* под влиянием лексических ассоциаций с глаголами гнезда **dъrati* с тем же «каркасом» корня «шумный + *r*», что и в иранском прототипе.

Доступные источники не дают достоверных рефлексов **Tīrī-baga-* и **Ātr-baga-*, однако былое существование этих имен устанавливается с учетом таких инвертированных форм, как ср.-перс. *Bay-Ādur*, *Bay-Tīr* (приведены по: [5: 72]), где *bay* ‘бог’ (ср. **whrmzdyd by* – бог Ормазд [15: 120]) уже в препозиции. Это еще один случай, когда одна из двух парных композит, противоположных по порядку частей, была утрачена в иранском, но сохранилась как заимствование в славянском, ср. аналогично в: 1) **Varṣa-baga-* (в его среднеиранской форме), окаменевшее в болг. *Въртибог*, наряду с удержанным иранским именником **Baga-varṣa-* (подробнее см.: [4: 6]); 2) **yazamihr-*, заимствованное паннонскими славянами как *Jasomir* (**Jazomirъ*), при сохраненном в иранском **miṣrayaz-* (этимология Б. Л. Огибенина [10: 39]).

Состав обоих антропонимов вполне соответствует традиционно используемому в иранских композитах набору лексем и принципам их сложения. Второй вариант объяснения интересен тем, что затрагивает проблему инфильтрации в языки балканского ареала (албанский и южнославянские) в V в. н. э. лексики из языка

западноиранских этнических групп, вторгшихся на Балканы в составе союза болгарских племен, ср. [7: 51], а также др.-серб. *Брадими́р* (Franciscus *Bradimir*, 1332 г.) – славянское освоение позднего зап.-иран. имени типа **Burd(ā)-mīhr* (~ ср.-перс. *Burz-mīhr*-) [3: 93]. К примерам, иллюстрирующим упомянутую лингвистическую проблему, мы еще вернемся ниже.

Вместе с **Varǰa-baga*- наши **Tīrī-baga*- или **Ātr-baga*- продолжают список иранских личных имен в южнославянских языках, начатый В. Бешевлиевым и О. Н. Трубачевым, ср.:

др.-болг. *Безмер*, X в. – имя князя ~ иран. *Bōz-Mīhr*;

Гостун, X в. ~ иран. *Гастеіс*, *Гастеіv*, ориентируемые на др.-перс. *gasta*- ‘отвратительный, противный’, перс. *gast* ‘плохой’ (Л. Згуста) и **gasti*- ‘гость’ (В. И. Абаев);

Кардам, VIII в. (*Κάρδαμος*) ~ иран. *Kartham*;

Корме́сіос, VIII в. ~ иран. *Hormuz* или *Hormizd*;

Мостичъ, X в. ~ иран. *Моотіос*, *Маотос*, *Маотіос* = перс. *mast*- ‘опьяненный’ как ‘гневный’;

Омуртаг, IX в. (*Ομουρταγ*, *Ωμортаγ*, *Ομυρταγ*) ~ осет. *murhtag* ‘язычник’;

Οχσουνος, IX в. ~ *axšīn*- ‘темный’, ср. авест. *axšaēna*- ‘т. с.’;

Τζυκος, IX в. ~ иран. *Zik*, *Zix* – имя (первоначально – титул) и некоторые др. [1: 238–245];

болг. *Момчѝл*, серб. *Мѝмчил(о)* < скиф. (осет.) **Mončil/*Moncil* [12: 464].

Он может быть расширен за счет упомянутого выше ср.-иран. зап. **Burd(ā)-mīhr* и еще двух примеров, показательных, прежде всего, своей ярко выраженной религиозно-идеологической мотивацией, находящей опору (вплоть до деталей) в корпусе иранских антропонимов. Но еще важнее принадлежность нижеследующих

лексем именно к западноиранскому вокабулярию, т. к. она свидетельствует о том, что *Одрибог* (если принимать как прототип форму ср.-иран. зап. **Ādar-bag*) не единственное заимствование из этого источника в южнославянском, а значит существует проблема выявления западноиранского антропонимического вклада в сербско-хорватском и болгарском. Рассмотрим еще два случая, которые получают объяснение в свете этой проблемы.

1. Хорв. *Bogosanović* [17: 57]. Это производное от антропонима **Bogosan* – явного двусловного сложения с препозитивным **bog-*, однако его вторая часть не имеет аналогов среди славянской лексики, образующей антропонимы-компози́ты, потому логично поставить вопрос о неславянской природе хорватского имени. Его источником могла быть западноиранская форма, достоверно подтверждаемая парф. личным именем *bgsn* /*Bagsān*/ «Поднимающийся к Богу/Митре (?)» < иран. **Bagasāna-* со вторым компонентом, соотносительным с парф. ман., с.-перс. ман. *san-* ‘подниматься’ [5: 72].

2. Среди болгарских личных имен-компози́т типа *Новомир*, *Планимир*, *Звездомир* и под., отнесенных В. Н. Топоровым к новообразованиям в силу того, что они демонстрируют утрату ощущения «самого духа *mir*-имен», приведено также *Огнемир* [10: 51, 122]. Возможно, природа идеологического несоответствия *Огнемир* другим (древним) славянским именам с компонентом **mir-* заключается в том, что, являясь технически славянским (построено из слав. материала), оно калькирует неславянское понятие, носителем которого предположительно был западноиранский рефлекс иран. **Ātzmīθra-* «[Созданный божествами] Огня и Митры», ср. ср.-перс. (*t*)*wry(mt)ry* [*Ādur-mihr*], парф. *’trwmtr* [*Ātarmihr*] и др. [5: 67].

3. Выводы. Подытожим изложенные выше наблюдения и некоторые замечания касательно возможного генезиса бытующих (бытовавших) в практике сербско-хорватского имянаречения *Одрибог* и *Одрибожић*.

1. Антропоним с тривиальной для славянских композит формой при ближайшем рассмотрении оказывается идеологически обособленным от прочих имен с элементом **bogъ*, входя в разряд заимствований из иранского ономастикона и расширяя рамки наших представлений об удельном весе его элементов в южнославянском именнике.

2. Объективно иранский вклад в сербско-хорватский и болгарский вокабулярий включает некоторую сумму антропонимических композит, не привнесенных восточноиранской этнической волной, а пришедших из западноиранского источника. Предварительно к этой категории именных сложений можно отнести др.-серб. *Брадимир* < зап.-иран. **Burd(ā)-mīhr*, хорв. **Bogosan* (> *Bogosanović*) < зап.-иран. типа парф. *Bagsān*, болг. *Огнемир* – калька с зап.-иран. имени типа ср.-перс. *Ādur-mīhr*, парф. *Ātarmīhr*. Потому закономерна мысль о принадлежности к ним и серб. *Одрибог*, хорв. *Одрибожић*, чье иранское происхождение по ряду признаков также достаточно вероятно (ср. в особенности версию об отражении здесь зап.-иран. **Ādar-bag*).

Литература:

1. Бешевлиев В. Ирански елементи у првобългарите / В. Бешевлиев // *Антично общество: трудове Конференции по изучению проблем античности*. – М. : Наука, 1967. – С. 237–247.
2. Иваненко А. В. *Славянские древности. Демонология (с.-х. вједогоња: семантика образа и этимологическая интерпретация)* /

- А. В. Иваненко // *Функциональная лингвистика*. – 2013. – №5. – С. 139–143.
3. Илиади А. И. Еще раз о следах славяно-иранского взаимодействия в лексике славянских языков / А. И. Илиади // *Северное Причерноморье: К истокам славянской культуры. VII Чтения памяти академика О. Н. Трубачева (10–15 сентября 2012)*. – К.; М.; Феодосия, 2012. – С. 87–97.
4. Илиади А. И. Этимологические заметки по славянской лексике. 65–77 / А. И. Илиади // *Studia semasiologica*. – Кировоград: РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка, 2017. – С. 3–25.
5. Лившиц В. А. Парфянская ономастика / В. А. Лившиц. – С.-Петербург: Петерб. лингвист. общество, 2010. – 400 с.
6. Михајловић В. Српски презименик / В. Михајловић. – Нови Сад: Аурора, 2002. – 796 с.
7. Орел В. Э. Балканские этимологии / В. Э. Орел // *Балканское языкознание*. – 1984. – Т. XXVII, № 4. – С. 49–54.
8. Расторгуева В. С. Этимологический словарь иранских языков [Текст] / В. С. Расторгуева, Д. И. Эдельман. – М.: Вост. литература, 2000–2015. – Т. 1–5.
9. Роспонд С. Структура и классификация древневосточнославянских антропонимов (имена) / С. Роспонд // *Вопросы языкознания*. – 1965. – №3. – С. 3–21.
10. Топоров В. Н. Праславянская культура в зеркале собственных имен (элемент *mir-) / В. Н. Топоров // *Исследования по этимологии и семантике*. – М.: Языки славян. культуры, 2006. – Т. 2, кн. 2. – С. 11–141.
11. Трубачев О. Н. Из славяно-иранских лексических отношений / О. Н. Трубачев // *Этимология. 1965* / [отв. ред. О. Н. Трубачев]. – М.: Наука, 1967. – С. 3–81.

12. Трубачев О. Н. Две болгарские этимологии. Самодива. Момчил / О. Н. Трубачев // Исследования по славянскому языкознанию: Сборник в честь шестидесятилетия профессора С. Б. Бернштейна. – М.: Наука, 1971. – С. 458–465.
13. Этимологический словарь славянских языков: Праслав. лекс. фонд [Текст] / [под ред. О. Н. Трубачева и А. Ф. Журавлева]. – М.: Наука, 1974–2016. – Вып. 1–40.
14. Cvetko-Orešnik V. Zu neueren iranisch-baltoslawischen Isoglossen-Vorschlägen / V. Cvetko-Orešnik // *Linguistica*. XXIII. – Ljubljana, 1983. – S. 175–256.
15. Durkin-Meisterernst D. *Dictionary of Manichaean Middle Persian and Parthian* [Text] / D. Durkin-Meisterernst. – Turnhout : Brepols, 2004. – 428 P.
16. *Iranisches Personennamenbuch. Band V: Iranische Namen in nebenüberlieferungen indogermanischer Sprachen. Faszikel 5A: Iranische Personennamen in der griechischen Literatur vor Alexander D. Gr.* [Text] / [von R. Schmitt]. – Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2011. – 431 S.
17. *Leksik prezimena Socijalističke Republike Hrvatske* [Text] / [urednici Valentin Putanec, Petar Šimunović]. – Zagreb: Tipograf, 1976. – 772 s.

References:

1. Beshevliev V. *Iranski elementi u prъvobъlgarite* / V. Beshevliev // *Antichnoe obshchestvo: trudy Konferencii po izucheniyu problem antichnosti*. – М.: Nauka, 1967. – S. 237–247.
2. Ivanenko A. V. *Slav'anskіe drevnosti. Demonologia (s.-x. vjedogonja: semantika obraza i ètimologicheskaya interpretatsiya)* / A. V. Ivanenko // *Funktsional'naya lingvistika*. – 2013. – №5. – S. 139–143.
3. Iliadi A. I. *Eshche raz o sledakh slav'ano-iranskogo vzaimodeystviya v leksike slav'anskikh yazikov* / A. I. Iliadi // *Severnoe Prichernomor'e: K*

istokam slav'anskoy kul'tury. VII Chteniya pam'ati akademika O. N. Trubacheva (10–15 sent'abr'a 2012). – K. ; M. ; Feodosiya, 2012. – S. 87–97.

4. Iliadi A. I. Ètimologicheskie zametki po slav'anskoy leksike. 65–77 / A. I. Iliadi // Studia semasiologica. – Kirovograd : RVV CCPU im. V. Vinnichenko, 2017. – S. 3–25.

5. Livshits V. A. Parf'anskaya onomastika / V. A. Livshits. – S.-Peterburg: Peterb. ligvist. obshchestvo, 2010. – 400 s.

6. Mikhaylović V. Srpski prezimenik / V. Mikhaylović. – Novi Sad: Aurora, 2002. – 796 s.

7. Orel V. È. Balkanske ètimologii / V. È. Orel // Balkansko yezikoznanie. – 1984. – T. XXVII, № 4. – S. 49–54.

8. Rastorgueva V. S. Ètimologicheskiy slovar' iranskikh yazykov [Text] / V. S. Rastorgueva, D. I. Èdel'man. – M. : Vostochnaya literatura, 2000–2015. – T. I–V.

9. Rospond S. Struktura i klassifikatsia drevnevostochnoslav'anskikh antroponimov (imena) / S. Rospond // Voprosy yazykoznanie. – 1965. – №3. – S. 3–21.

*10. Toporov V. N. Praslav'anskaya kul'tura v zerkale sobstvennykh imen (èlement *mir-) / V. N. Toporov // Issledovaniya po ètimologii i semantike. – M.: Yazyki slav'an. kul'tury, 2006. – T. 2, kn. 2. – S. 11–141.*

11. Trubachev O. N. Iz slav'ano-iranskikh leksicheskikh otnosheniy / O. N. Trubachev // Ètimologia. 1965 / [otv. red. O. N. Trubachev]. – M.: Nauka, 1967. – S. 3–81.

12. Trubachev O. N. Dve bolgarskie ètimologii. Samodiva. Momčil / O. N. Trubachev // Issledovaniya po slav'anskomu yazykoznaniiyu. – M.: Nauka, 1971. – S. 458–465.

13. *Ėtimologicheskiy slovar' slav'anskikh yazykov: Praslav. leks. fond [Text] / [pod red. O. N. Trubacheva i A. F. Zhuravleva]. – M.: Nauka, 1974–2016. – Vyp. 1–40.*
14. *Cvetko-Orešnik V. Zu neueren iranisch-baltoslawischen Isoglossen-Vorschlägen / V. Cvetko-Orešnik // Linguistica. XXIII. – Ljubljana, 1983. – S. 175–256.*
15. *Durkin-Meisterernst D. Dictionary of Manichaean Middle Persian and Parthian [Text] / D. Durkin-Meisterernst. – Turnhout : Brepols, 2004. – 428 P.*
16. *Iranisches Personennamenbuch. Band V: Iranische Namen in nebenüberlieferungen indogermanischer Sprachen. Faszikel 5A: Iranische Personennamen in der griechischen Literatur vor Alexander D. Gr. [Text] / [von R. Schmitt]. – Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2011. – 431 S.*
17. *Leksik prezimena Socijalističke Republike Hrvatske [Text] / [urednici Valentin Putanec, Petar Šimunović]. – Zagreb: Tipograf, 1976. – 772 s.*

IV. ART AND CULTUROLOGY

DOI 10.26886/2520-7474.4(30)2018.6

UDC: 792 / 796.4

MASTERLY TECHNIQUE IN THE GENRE "CIRCUS ACROBATICS" BY THE AUTHOR'S STAGE METHOD IN THE KIEV MUNICIPAL ACADEMY OF VARIETY AND CIRCUS ARTS

Dmytriy Orel

Kiev Municipal Academy of Variety and Circus Arts, Kiev, Ukraine

In the article features of the author's stage method in the genre "Circus acrobatics" are considered, in the context of artistic education of the circus direction. Also researches in the field of Circus Criticism (Circus studies) are analyzed; historical information of the Kiev School of circus acrobatics is indicated. Ontological characteristics of certain terms for acrobatics are given, to understand their specific features. A master class of increased complexity and virtuosic technique for students of the genre "Circus acrobatics" is described.

Key words: circus art, circus genre, acrobatics, circus acrobatics, stage method.

Орёл Д. В. Виртуозная техника в жанре «Цирковая акробатика» по авторскому сценическому методу в Киевской муниципальной академии эстрадного и циркового искусств / Киевская муниципальная академия эстрадного и циркового искусств, Украина, Киев

В статье рассмотрены особенности авторского сценического метода по жанру «Цирковая акробатика», в контексте художественного образования циркового направления. Также проанализированы исследования в области цирковедения, указаны

исторические сведения Киевской школы цирковой акробатики. Даны онтологические характеристики отдельных терминов по акробатике, для понимания их специфики. Описан мастер-класс повышенной сложности и виртуозной технике для студентов жанра «Цирковая акробатика».

Ключевые слова: цирковое искусство, цирковой жанр, акробатика, цирковая акробатика, сценический метод.

Formulation of the problem

The urgency of the problem is connected with the development and introduction of the author's stage method into artistic practice in the context of the genre "Circus acrobatics" (Kiev school).

The purpose of the article

To determine the characteristics of the author's stage method in the genre "Circus acrobatics" (Kiev professional school), which is realized in practice in the educational process for students of bachelor's master's degree at the Kyiv Municipal Academy of Variety and Circus Arts.

Analysis of research

Such studies in the field of circus criticism as well as acrobatic pedagogy were conducted by such professional pedagogues and researchers as Antonov Ghenadiy, Afanasyev Yury, Belokhvostov Boris [2], Kashevarov Vladimir, Kozhevnikov Sergei [4], Sokolov Eugene and Sharykov Denys [6]. Their research concerned art methodology for acrobatics, scenic and technical props for circus acrobats on the arena and under the dome, as well as the processes of aesthetic realization of the artistic image in circus criticism.

Statement of the main material

Acrobatics occupies a dominant position in circus, stage art and contemporary ballet in comparison with other genres due to the diversity

of species, the variety of exercises and various forms of performance. Possession of acrobatics is necessary for every professional circus performer: man balances, gymnasts, jugglers, clowns; artist of the stage genre – mime, as well as contemporary choreographers – ballet dancers and dance ensembles and collectives. For starters, there is a bit of history about outstanding representatives of acrobatics and circus artists of the Kiev school, outstanding masters of sports competitions and an arena [2].

Vasiliy Yaloviy and **Olexander Yaloviy** – acrobatic power pair, founders and teachers of the Kiev Republican studio of variety art circus, honored artists of the Ukrainian SSR, teachers of circus acrobatics in the Kiev republican studio of variety and circus art. In the 1950–1960s years worked at the Ukrconcert in Kiev. Their number was called **"Roman gladiators"**. Among the complex tricks, **"Kopshtein"** was noted (head to the head without using a donut). In the 1975–1980 s years they are worked at the Kiev State Variety and Circus Art School.

The acrobatic male group, which worked in Kiev in the 1950s and 1960s and represented the best technical and professional achievements, the school of Soviet athletic acrobatics at international and regional competitions – Vladimir Tishler, Victor Tishler, Anatoly Tishler. It is important to pay attention to the fact those two representatives of this acrobatic group, who made a significant contribution to the formation of the Kiev School of Circus Acrobatics in the Kiev Municipal Academy of Diversity and Circus Art (at that time, the Kiev College of Variety and Circus Arts) [3].

Anatoly Tishler and **Viktor Tishler** – honored masters of sports of the USSR in sports acrobatics, graduated from the Kiev State Institute of Physical Culture. Anatoly Tishler is a doctor of philosophy in pedagogy, associate professor of the gymnastics department, honored coach of

Ukraine, and a member of the presidium of the International Federation of Sports Acrobatics (IFAS) [4, p. 10–14].

It is important to pay attention to the special differences between the two brothers in the field of vocational skills. Qualitative construction and execution of a set of exercises: *"Acrobatic group power pyramids"*; *"Exercise exercises"* – jumping the first middle partner from the column to the floor, and the top landed in the grate (the two lower partners are caught), and also – *"Half flick-flak"* (jumping from the lower half-turn back to the bent arms of a partner who stands in a column). Anatoly Tishler and Victor Tishler, working in pairs, performed the exercise *"Rack in the rack"* (stand on one hand on the neck of the lower, which stands in horizontal balance). I also wanted to note that the purity and quality of the presentation of complex exercises and movements, as well as the excellent performance culture in sport acrobatics, which was noted at the international meeting with high scores (10 points), was of particular importance in sports competitions. An integral part of the performance of the acrobatic male group in general, and Anatoly Tishler and Viktor Tishler in particular, marked a great capacity for work, as well as not paying attention to some aspects of life and work deficiencies and difficulties.

The pupil of the Tishler dynasty, the son of Vladimir Tishler is **Yuri Tishler**, Honored Master of Sports of the USSR in sports acrobatics, who now works since 2004 at the department of junior specialists of the Kyiv Municipal Academy of Variety and Circus Arts with students specializing in Circus Acrobatics and Circus Gymnastics. The absolute champion of the USSR in sports acrobatics. Yuri Tishler's graduates work in well-known circus companies, as well as in the world famous circus "Cirque du Soleil". I also wanted to mention the outstanding stunt acrobatic elements of Yuri Tishler – *"Pirouette in Cabriole at 360 ° at a rate of «1,5 saulto" back with moving forward; "Diamidovy rotation 360 ° in one hand lower"*. He

performed in the Ukrainian ballet on ice (Kiev), the Theater of Ice Miniatures (Moscow), Hot Ice Show (Blackpoll – United Kingdom) Holly Days on Ice (USA, Switzerland).

Vladimir Kashevarov – acrobat jumper, air gymnast 1960–1990 of the twentieth century. Number – acrobats on camels "Kadrigulam" under the direction of Yanushevsky Vladislav. The most vivid tricks – *"Salto forward through five camels"*, *"Rondat back saulto beyond the barrier"*. Number of acrobats-jumpers in the acrobatic ensemble **"Cheremosh"** under the direction of the honored artist of the Ukrainian SSR Victor Maximov. The most striking tricks – "A double saulto back on the carpet», *"A double saulto with a screw"* (with a rotation of 360°), *"Arabian saulto in a circle on the arena"*. Duet number – air frame **"Air love"** with partner and wife, Honored Artist of Ukraine **Svetlana Kashevarova**. The most striking tricks – *«Double saulto forward into the hands of a partner»*, *«Voltage work and a cabriole with a partner»*. In the future – the Grand Inspector of the arena of the National Circus of Ukraine.

Yuri Zbaraschenko – acrobat, head of the number «Acrobats-jumpers». Teacher in acrobatics (jumping, voltige) of the Kiev State School of Diversity and Circus Art in 1980–2000s. Master of the course of **acrobats-voltigers** led by **Gregory Stepanov**. Outstanding tricks in a room with six acrobats voltigers, the 1993 release – *"Half flick-flak"* (the transition from one grid to another), *"Double pirouette* (the one that flies from above) – *Courbet* (the one that flies from below)", *"Triple saulto from the grid into the grid"*, performer **Dmitry Orel** (Senior Lecturer Kyiv State Variety and Circus Art School.

Sergei Didyk is an acrobat, a graduate of the Kyiv State Variety and Circus College on a swing, worked in the 1980s and 1990s of the twentieth century. He demonstrated the circus number, which was delivered by the teacher of the Kyiv State Variety and Circus Art School

Vladimir Borovikov, and also created special props – **«Counter swings»**. Outstanding tricks are *"Arabian saultos"* (from one swing to the second swing), *"Double Arabian saulto"*, (360° swings in the sun) with trip to a triple saulto with a half screw.

Now let's go directly to the description of the practical part of the lesson of increased complexity in circus acrobatics.

Master Class – practical classes on the discipline **"Specialization in the genre – Circus acrobatics"** by the **scenic method Dmitry Orel**. Illustrative lesson on acrobatic elements of increased complexity as the final stage of studying the course of the academic discipline "Specialization in genres – Circus acrobatics" [1, p. 34].

Warm up muscles and joints

– Stretch, brushes, elbows, shoulders, waist, hips, knees.

Jumping acrobatics

1. Culbute back and forth.
2. Rack on the arms, culbute forward with the ascent to the straight legs.
3. Kopfsprung, kopfsprung at a pace, culbute- kopfsprung.
4. Vordersprung on one and two legs, vordersprung with valset.
5. Vordersprung on two legs, from two on two legs.
6. The wheel is on the side of the seat, the wheel is in the valset.
7. The Arabic wheel is in place. Arabic wheel with a jump from the racing.
8. Rondad-flic-flac. Rondad three flic-flac's.
9. Rondad-flic-flac – Grouped saulto, combination with three elements.
10. Saulto from the place of saulto from takeoff.
11. Arabian saulto, arabic wheel, arabic saulto.
12. Rondad saulto with pirouette on 180°.

Couple acrobatics

1. Foos-saulto (back grouped saulto from the hands of the lower to the floor).

2. First half of the courbette from the feet of a partner. Second half of the courbette from hand to foot in the partner's brush [1, p. 20–24].

Conclusions

Thus, the Kiev professional as a synthesis of sports and circus acrobatics, represented in the educational process and the author's stage method in the Kiev Municipal Academy of Variety and Circus Art, as well as scenic samples of outstanding circus numbers of acrobatic groups, is the preservation of the best traditions, formal technical means, and also represents a serious professional innovation today for young artists of the circus – acrobats.

Literature:

1. *Акробатика: программа для училищ циркового и эстрадного искусства по специальности № 2109 «Цирковое искусство» (отделение цирковых жанров).* – М.: ВМУЗИК, 1980. – 36 с.

2. *Белохвостов Б. Н. Вольтижная акробатика / Б. Н. Белохвостов.* – М.: ЛКИ 2012. – 304 с.

3. *Запашный В. М. Вольтижная акробатика / В. М. Запашный. М. – Искусство, 1961. – 131 с.*

4. *Кожевников С. В. Акробатика: учеб. пособие для училищ циркового искусства / С. В. Кожевников.* – М.: Искусство, 1984. Изд. 3-е. доп. – 222 с.: рис.

5. *Orel Dmytriy. Features of the specificity of the circus genre of Acrobatics in the educational and creative process of the Kyiv City Academy Variety and Circus Arts. Paradigme of knowledge. – Section*

"Art". – Muscat, Oman: Center for International cooperation TK "Meganom". – 2017. – № 3 (23). – p. 131–133.

6. Sharykov Denys. Neoclassical choreography in the context of circus genres: features of dance and plastics in the circus // *Paradigme of knowledge*. – Section "Art". – Muscat, Oman: Center for international cooperation TK "Meganom", LLC. – 2017. – № 3 (23). – P. 138–143.

References:

1. *Acrobatic: a program for circus and variety art schools on specialty No. 2109 "Circus Art" (department of circus genres)*. – M.: VMUZYK, 1980. – 36 p.

2. Belokhvostov Boris. *Voltige acrobatics / Boris Belokhvostov*. – M. : LKI 2012. – 304 p.

3. Zapashnyj V. *Voltige acrobatics / V. Zapashnyj*. – M. : Iskusstvo, 1961. – 131 p.

4. Кожевников Сергей. *Acrobatics: a textbook. manual for schools of circus art / С. Кожевников*. – M.: Iskusstvo, 1984. Izd. 3-e. dop. – 222 p.: ris.

5. Orel Dmytriy. *Features of the specificity of the circus genre of Acrobatics in the educational and creative process of the Kyiv City Academy Variety and Circus Arts*. *Paradigme of knowledge*. – Section "Art". – Muscat, Oman: Center for International cooperation TK "Meganom". – 2017. – № 3 (23). – p. 131–133.

6. Sharykov Denys. Neoclassical choreography in the context of circus genres: features of dance and plastics in the circus // *Paradigme of knowledge*. – Section "Art". – Muscat, Oman: Center for international cooperation TK "Meganom", LLC. – 2017. – № 3 (23). – P. 138–143.

DOI 10.26886/2520-7474.4(30)2018.7

UDC: 393.05:130.2

STRUCTURE AND FUNCTIONS OF THE MATERNITY CYCLE OF RITES IN THE TRADITIONAL NATIONAL RITUALISM

O. Kukharenko, PhD in Philological Sciences

Kharkiv State Academy of Culture, Ukraine, Kharkiv

In the proposed by the author structure of the cycle of traditional Ukrainian maternity rites, each of them is divided into constituent elements – episodes, and is polyepisodic or polyelemental. The defined criteria for division are: new level, generalizing repetition of the event; material and spiritual metamorphosis of the characters of sacred action; change of sacral chronotope; principle of constant vivification. By the example of the rite of delivery, a composition and antinomies were established, change and expansion of the chronotope and the level of sacralization, which expands when entering the rite and curtails leaving it, are investigated; examples of characters-mediators' actions and mediation episodes are given. Such approach, using the structural and functional method, provides a broad perspective for further research regarding the traditional folk rites of the family cycle and in particular the cycle of maternity rites.

Key words: structural and functional method, rituals of transition, national ritualism, family rites, traditional maternity rite.

кандидат філологічних наук, Кухаренко О. О. Структура й функції родильного циклу обрядів у традиційній національній обрядовості / Харківська державна академія культури, Україна, Харків

У запропонованій автором структурі циклу традиційних українських родильних обрядів кожен із них розчленований на складові елементи – епізоди, й є поліепізодним чи поліелементним.

Визначені критерії поділу: новорівневий, узагальнюючий повтор події, матеріально-духовна метаморфоза персонажів сакральної дії, зміна сакрального хронотопа, принцип постійного оновлення. На прикладі обряду пологів встановлено композицію та антиномії, досліджено зміну й розширення хронотопа та рівень сакралізації, що розширюється під час входження до обряду й згортається при виході з нього; наведено приклади дій персонажів-медіаторів і епізодів медіації. Такий підхід із використанням структурно-функціонального методу надає широку перспективу для подальших наукових досліджень щодо традиційних народних обрядів родинного циклу й зокрема родильних обрядів, що також входять до нього.

Ключові слова: структурно-функціональний метод, ритуали переходу, національна обрядовість, родинні обряди, традиційний родильний обряд.

Вступ. Побудова структури обрядів родинного циклу відкриває широку перспективу для подальших наукових вивчень цих, здавалося б, досконально досліджених проявів народної традиції. Не є виключенням з правила й родильний обряд, а коли бути більш точним, то слід вказати, що насправді йдеться не про поодинокий ритуал, а про цикл обрядів, який включає пологи, ім'янаречення, провідини, хрестини, похрестини, зливки, заганання «до раю», очищення матері, пострижини – десять обрядів, включаючи пролог до циклу.

На сучасному етапі дослідженням національних обрядів, зокрема родильних, займаються В. Балушок, О. Боряк, І. Ігнатенко, Г. Кабакова, О. Кісь, С. Лащенко, М. Маєрчик, Н. Пушкарьова. Структурно-функціональний метод дослідження обрядовості використовували А. Байбурін, К. Леві-Строс, В. Пропп, В. Топоров,

Б. Успенський. Ця стаття є своєрідним продовженням попередніх студій автора, присвячених структурі весільних і поховальних обрядів [3, с. 5–18; 7, с. 132–144]. Родильний обряд, що також входить до складу родинної обрядовості, може досліджуватися аналогічним чином.

Формулювання мети статті й завдань: визначити критерії поділу структури родильних обрядів на епізоди, як складові традиційної обрядової дії, та встановити взаємозв'язки з обрядами переходу, що становлять процес змін соціальних статусів головних персонажів, над якими здійснюються традиційні обрядові дії; означити межі сакралізації та її залежність від композиційної побудови обрядових сюжетів на початку дії в її кінці.

Виклад основного матеріалу статті. Так само, як згадані структури обрядових весільного й поховального циклів, структура родильних обрядів складається з певної послідовності епізодів і є поліепізодною чи поліелементною. Критеріями членування окремих обрядів на епізоди слугують наступні ознаки: 1) новорівневий, узагальнюючий повтор події; 2) матеріально-духовна метаморфоза персонажів сакральної дії; 3) зміна сакрального хронотопа; 4) принцип постійного оновлення. Наявність указаних ознак, або хоча б однієї з них означає перехід від одного епізоду до іншого – закінчення попереднього й початок наступного. Звичайно, що в межах однієї статті дослідити чи хоча б розкласти на епізоди всі обряди, що являють собою родильний цикл, неможливо. Тому зосередимо увагу лише на одному з них, а саме на одному з початкових – пологах, до якого, окрім народження, входить обрізання пуповини та обмивання дитини й матері. Але перш необхідно зазначити, що, згідно з другою ознакою – матеріально-духовною метаморфозою, в рамках цього обряду відбувається перехід принаймні двох його учасників: після

народження дитини баба стає повитухою, оскільки лише після народження вона отримує можливість повивати дитинча, а вагітна, з тієї самої причини, – породіллею. Саме таким чином обряд пологів здійснює перехід учасників до нових соціальних статусів згідно з ученням Арнольда ван Геннепа про обряди переходу [2, с. 15]. Окрім вказаних персонажів, так само свої статуси змінюють інші учасники обрядових дій родильного циклу: під час ім'янаречення новонароджене, отримавши власне ім'я, стає немовлям; у результаті провідин молодиць породілля переходить у статус матері; хрестини також дають кілька трансформацій – охрещене немовля стає дитиною, а односельці хрещеними дитині й кумами стосовно її батьків [5, с. 38].

Щодо побудови структури необхідним початковим і головним етапом є розкладення обряду на складові частини; в нашому випадку це епізоди. Пологи, враховуючи чотири ознаки членування, можна розподілити на десять епізодів:

1. За безпосередньої допомоги баби породілля народжує дитину.
2. Повитуха плескає народженого, щоб почало плакати; якщо воно задихається, на вухо кричать ім'я батька – хлопчику чи ім'я матері – дівчинці.
3. Відрізання пуповини (хлопчику – на сокирі, дівчинці – на гребені) й зав'язування пупа червоним шовком.
4. Новонародженого загортають у кожух і кладуть на покуті поверх приготовленого рядна.
5. Повитуха запалює свічку, горіння якої намагаються підтримувати аж до хрещення, «щоб чорт не підмінив» народжене.
6. Відрізана пуповина закопується в хаті під полом і посипається житом.

7. Повитуха здійснює першу купель новонародженого з непочатою водою, зі свяченим зіллям, медом, молоком та ін.

8. Скупане сушать біля палаючої печі, загортають у пелюшки й кладуть породіллі в ноги.

9. Купання породіллі в бочці чи відрі – повитуха здійснює перше очищення матері після пологів.

10. На межі під тином закопують послід; туди ж (або під піл) виливають воду після купелей [6, с. 2–6].

Зрозуміло, що головним, а отже кульмінаційним епізодом є перший епізод народження дитини; саме в ньому відбуваються зазначені переходи та зміни статусів. Таких обрядів, де кульмінація припадає на початок, у традиційній національній обрядовості родинного циклу є дуже небагато.

Важливим моментом для вчення про структуру є визначення бінарних чи дуальних антиномій – пар протилежних понять, між якими відбувається взаємодія під час обряду. Для пологів актуальними є такі антиномії: чоловіче – жіноче, культура – природа, реальність – потойбіччя. Щодо чоловічого й жіночого найпоказовішими є другий і третій епізоди: якщо дитина не плаче чи якщо задихається, хлопчику на вухо кричать ім'я батька, а дівчинці ім'я матері; відрізання пуповини хлопчику здійснюється на сокирі, а дівчинці – на гребені.

Пару антиномій «реальність – потойбіччя» можна вважати основною, оскільки на рівні примітивного народного уявлення саме під час здійснення обряду відбувається взаємодія двох світів – реального й потойбічного (цього й того). Останній є постійним місцем перебування небіжчиків, світом мертвих; звідти приходять предки роду на Різдво й перед Великоднем; туди відправляється герой чарівної казки, щоб повернути найдорожчу йому людину.

Із родинної обрядовості, якщо, навіть, весілля відображає звернення до того світу, то для поховального й родильного обрядів такий зв'язок є більш, ніж очевидним: під час першого небіжчика слід доставити до потойбіччя, а в результаті родильних обрядів новонароджений має стати повноцінним мешканцем реального світу. Напрямок переміщення померлого: реальність – потойбіччя, а немовляти навпаки: той світ – цей світ. Таким чином стає зрозумілим, чому обряд, зокрема поховальний має більше значення, ніж фізична смерть, а родильні обряди за рівнем сакралізації значно перевершують сам факт народження. Виходячи з таких уявлень, померлий не може вважатися небіжчиком, поки над ним не буде здійснено поховальний обряд, так само, без обряду, народжене не може сприйматися за повноцінну людину.

Входом до потойбіччя й виходом з нього, а скоріше образом такого входу/виходу в різні моменти проведення обрядів вважалися двері, вікно, піч, підпічок, огорожена тином межа з сусіднім земельним наділом, яма-могила на кладовищі, де хоронять небіжчика; вагіна породіллі, звідки з'являється немовля. Для казкової оповіді більш притаманними атрибутами входу до потойбіччя є чарівний ліс, бездонне провалля, печера, колодязь й т. і.

У структурі обрядових дій пологів слід зазначити, що в третьому епізоді відрізана пуповина закопується в хаті під полом, а в останньому десятому на межі під тином закопують послід і виливають воду після купелей породіллі й немовляти. Це повністю підтверджує те, що послід, пуповину, воду з залишками потойбічного слід повернути назад – на той світ. Немовля звільняється від будь-яких ознак потойбіччя й задача обряду в результаті його проведення – встановити належність народженого до реального світу [1, с. 41].

Щодо останньої, наведеної тут антиномії «культура – природа» слід вказати, що вона максимально пов'язана з попередньою парою й являє собою філософські поняття, котрі відображають практично те ж саме: оскільки культура щодо обряду збігається з реальністю, а природа – з потойбіччям. Таким чином, можливо пояснити важливість бінарних антиномій для побудови структури й здійснення подальшого структурно-функціонального аналізу.

Наступним спрямуванням дослідження є зміна хронотопа – взаємопов'язаних хронологічних і топографічних меж дії обряду. Розглядати цей напрямок студіювання на прикладі обряду пологів неможливо оскільки той проводиться, за рідкісним виключенням, лише в одному місці – помешканні породіллі, та протягом обмеженого часу – від початку пологів до закопування посліду на межі під тином і виливанням води після купелей матері й немовляти. Прослідкувати зміну хронотопа саме в бік його розширення можна, якщо взяти до уваги весь обрядовий родильний цикл, що складається з десяти названих вище обрядів. Коли в згадуваному обряді пологів уся дія замикається на хаті й подвір'ї породіллі, то вже в наступному – ім'янареченні – повитуха відправляється з немовлям до священика й повертається назад; так до обрядової дії залучається частина села разом з церквою. Під час хрестин хронотоп стає ще ширшим: батько йде й запрошує майбутніх кумів, ті приходять до помешкання породіллі, а далі з новонародженим прямують до церкви й після хрещення повертаються назад. У похрестинах є епізод, де гості садять кумів і повитуху на бричку, везуть до корчми й у складчину купують горілку; тут до сакрального простору обрядової дії додається корчма, а також дорога до неї.

Про антиномії, які шляхом зіткнення спонукають розвиток обрядової дії, вже згадувалося, однак антиномність родильних

обрядів на цьому не вичерпується, оскільки на антиномії розподіляються не лише вказані поняття, а й персонажі та топографічні об'єкти. У родильних обрядах такий поділ не є настільки очевидним, як у весільних, однак він також чітко прослідковується: помешкання породіллі, де на світ з'являється новонароджене, якому в результаті обряду належить стати повноцінною людиною, протиставляється помешканням інших учасників обрядів, у першу чергу – кумів, родичів, сусідів, де взагалі не відбувається будь-яких суттєвих дій. Уже згадувалися два об'єкти, що можуть виступати як антиномні – церква й корчма; хоча церква, як інститут реального світу, також протиставляються існуючим входам до потойбіччя – межі, де закопується посвід; підпічок, куди прикопують пуповину; вікно, через яке хрещені подають батькам немовля після повернення з церкви.

Антиномними парами персонажів є священик, як представник реального світу, й повитуха – безпосередньо пов'язана з потойбіччям; батьки реальні й хрещені батьки, останні також мають відношення до того світу. Це свідчить про те, що процес, названий сакралізацією, відбувається лише в рамках обряду й саме завдяки взаємодії з потойбіччям. Сакральне зароджується на початку обрядових дій і з їхнім розвитком, разом з розширенням хронотопу, воно збільшується, розширюється, займаючи все більшу й більшу частину простору; а в останніх обрядах відбувається зворотний процес: топографічні межі звужуються до єдиного помешкання, в якому тепер знаходиться немовля; обрядова дія скорочує оберти й, як результат, згортається сакралізація – від потойбічного здійснюється поворот до реальності. У такому випадку є всі підстави розглядати цей процес як вхід до обряду на початку дії й вихід із нього в кінці. Сакралізація й зв'язок із потойбіччям відбувається в рамках обряду, завершення обрядових

дій відображає повернення до реальності й повного закриття входу до потойбічного, що був відкритим лише визначений час.

Також слід вказати, що обряди складаються з повторень одних і тих самих дій, однак на різному рівні сакральних значень. Такими діями за їхнім характером, як і в циклі весільних обрядів, у обрядах родильних є домовленості, запросини, приходи й повернення, гостини й гуляння, благословення й обдаровування, пошанування сакральних дій, стихій і предметів. Приміром, гостини й гуляння в родильному циклі обрядів зустрічаються дев'ять разів: батько пригощає повитуху горілкою під час ім'янаречення; гостей запрошують за стіл, пригощають стравами й напоями в обряді провідин; батько пригощає односельчан перед хрещенням; загальні гостини й частування після хрещення; пригощання присутніх у корчмі в обряді похрестин; мати пригощає повитуху горілкою при зливках; гості стелять на лавки кожухи й сідають вечеряти під час заганяння «до раю»; частування гостей в обряді очищення матері; святкове застілля під час пострижин. Тут можна було б заперечити, що це є свідченням не повторів обрядових дій, а хлібосольності українського народу; тому звернемося до іншої дії – благословення й обдарування, яка в більшості випадків поєднується з пошануванням сакрального. Так у пролозі чоловік вагітної обдаровує хлібом бабу, а баба, в свою чергу, приносить хліб жінці, що має народити; в обряді ім'янаречення повитуха вручає хліб і гроші священику; перед хрестинами батько несе хліб-сіль майбутнім хрещеним батькам і отримує від них також хліб на знак згоди, а коли запрошені приходять до обійстя, то приносять шматок хліба, бублики й крижмо; після хрестин, під час застілля, гості дарують охрещеному немовляті гроші; на пострижини запрошені обдаровують дитину подарунками. Подібним чином можна класифікувати й інші епізоди та віднести їх до тих дій, що вказані

вище. А тут слід зазначити, що обряди дійсно складаються з повторів однакових чи дуже схожих між собою дій.

І останнє – це персонажі-медіатори та епізоди медіації [4, с. 262–264]. За логікою міфомислення рух свідомості здійснюється завдяки побудові й зняттю опозицій, ліквідації чи зм'якшенню протиріч між антиномними парами сприяє механізм медіації, що являє собою активне начало чи прогресивне посередництво. При цьому з'являється можливість виявити не лише персонаж чи персонажів, котрі здійснюють медіацію, а й епізоди, в рамках яких відбувається медіативна дія вказаних осіб-медіаторів. Як правило, й у цьому можна перекоонатися, епізод медіації передус кульмінаційному епізодові в структурі майже кожного обряду всього родильного циклу.

Так на початку (а першому обряду пологів у структурі має передувати вступ або пролог, щоб до неї можливо було включити всі обрядові дії) вагітна, відчуваючи наближення часу народження, посилає когось із домашніх із хлібом по бабу. Частіше це був чоловік, який і здійснював медіативну дію – зводив породіллю з повитухою, а також виступав як персонаж-медіатор. Без цього персонажа обрядове дійство не могло продовжуватися й узагалі бути можливим, оскільки саме таким чином здійснювалася медіативна функція, необхідна як для обряду, так і для побудови обрядової структури.

Під час пологів медіативна роль повністю переходить до повитухи, оскільки вона є головним і єдиним розпорядником усієї обрядової дії. Обряд ім'янаречення визначає основними його персонажами немовля з одного боку й священника, що дає йому ім'я, – з іншого. При цьому вони також утворюють антиномну пару: священник являє собою реальний світ, а дитинча ще належить до потойбічного. Але сам процес обряду ім'янаречення був би неможливий, якби повитуха з немовлям, хлібом і грошима не

прийшла до священника; таким чином, медіатором даного обряду також виступає повитуха. В обряді хрестин медіативна функція знову повертається до чоловіка, батька немовляти, дії якого відкривають можливість для приходу до обійстя майбутніх хрещених батьків.

Виходячи із зазначеного, медіація в структуральній теорії міфомислення є головним механізмом провокування й забезпечення подальших дій і, як результат, стає можливим здійснення обряду. Готовність виконання медіативної функції в національних обрядах родильного циклу пов'язана з приходами персонажів-медіаторів до місць здійснення обрядів і провокуваннями традиційних і конче необхідних обрядових дій.

Висновки. Таким чином, нами були визначені критерії поділу родильного обряду на епізоди як необхідної умови побудови структури; на прикладі обряду пологів встановлено його композицію та використовувані саме в цьому обряді антиномії; досліджено зміну й розширення хронотопа та прямозалежний від них рівень сакралізації; наведено приклади дій персонажів-медіаторів і епізодів медіації в створеній структурі циклу родильних обрядів.

У подальших дослідженнях слід об'єднати всі вказані процеси та з епізодів окремих обрядів утворити структуру обрядового родильного циклу із зазначенням композиції й рівня сакралізації, вказанням меж хронотопа в кожному епізоді, позначенням антиномій і персонажів медіаторів. У результаті структура стане наочною ілюстрацією всіх дій всередині кожного обряду й взаємних зв'язків і залежності між різними обрядами родильного циклу.

Література:

1. Байбурин А. К. (1993). *Ритуал в традиционной культуре: структурно-семантический анализ восточнославянских обрядов*. Санкт-Петербург: Наука.
2. Геннеп ван А. (1999). *Обряды перехода (систематическое изучение обрядов)*. Москва: Восточная литература.
3. Кухаренко О. О. (2016). Побудова структури української весільної обрядовості // *Парадигма пізнання: гуманітарні питання*, 7, с. 5–18. Київ.
4. Леви-Строс К. (2001). *Структурная антропология*. Москва: Изд-во ЭКСМО-Пресс.
5. Маєрчик М. С. (2011). *Ритуал і тіло. Структурно-семантичний аналіз українських обрядів родинного циклу*. Київ: Критика.
6. Чубинский П. П. (1877). *Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край. Материалы и исследования*, 4. Санкт-Петербург.
7. Kukhareno O. (2018). *Funeral Ceremony in the System of Structural-Functional Studies of Family Objectives // Paradigm of Knowledge. Multidisciplinary Scientific Journal*, 2, s. 132–144. Muscat.

References:

1. Bayburin A. K. (1993). *Ritual in Traditional Culture: structural and Semantic Analysis of Eastern Slavic Rites*. Sankt-Peterburg: Nauka.
2. Gennep van A. (1999). *Rites of transition (systematic study of rites)*. Moskva: Vostochnaia literatura.
3. Kukhareno O. O. (2016). *Structuring Ukrainian wedding ritualism // Paradygma piznannia: humanitarni pytannia*, 7, с. 5–18. Kyiv.
4. Levi-Stros K. (2001). *Structural Anthropology*. Moskva: Izd-vo EKSMO-Press.
5. Maierchuk M. S. (2011). *Ritual and body. Structural-semantic analysis of Ukrainian rituals of the family cycle*. Kyiv: Krytyka.

6. Chubinskii P. P. (1877). *Proceedings of the ethnographic-statistical expedition to the West-Russian region. Materials and research*, 4. Sankt-Peterburg.

7. Kukhareno O. (2018). *Funeral Ceremony in the System of Structural-Functional Studies of Family Objectives // Paradigm of Knowledge. Multidisciplinary Scientific Journal*, 2, s. 132–144. Muscat.

CONTENTS

I. ECONOMICAL AND TECHNICAL SCIENCES

- CREATIVE ACTIVITY OF THE SCIENTIFIC SECTOR OF THE
UKRAINIAN ECONOMY** 5
- I. Svidruk, PhD in Economical Sciences
- Y. Myronov, PhD in Economical Sciences

- OPTIMIZATION OF INFRASTRUCTURE SMALL BUSINESS
DEVELOPMENT IN THE REGION AS THE MAIN ACTIVITY OF
INCREASING THE EFFICIENCY OF STATE SUPPORT** 17
- A. V. Tarasyuk

II. PEDAGOGICAL SCIENCES

- EASTERN SLAVIC TOYS AS A MEANS OF UPBRINGING
CHILDREN IN ETHNOGRAPHIC MATERIALS OF THE 19th- FIRST
QUARTERS OF THE 20thCENTURIES** 26
- T. Okolnych, PhD in Pedagogical Sciences

- THE FEATURES OF HEALTH-PRESERVING COMPETENCE
DEVELOPMENT OF BASIC SECONDARY SCHOOL TEACHERS
IN THE SYSTEM OF POSTGRADUATE PEDAGOGICAL
EDUCATION** 36
- M. Sheian

III. PHILOLOGICAL SCIENCES

SERB. *ODRIBOG* AND CROAT. *ODRIBOŽIĆ*: DECEPTIVELY TRIVIAL FORM

53

A. I. Iliadi, Doctor of Philological Sciences

IV. ART AND CULTUROLOGY

MASTERLY TECHNIQUE IN THE GENRE "CIRCUS ACROBATICS" BY THE AUTHOR'S STAGE METHOD IN THE KIEV MUNICIPAL ACADEMY OF VARIETY AND CIRCUS ARTS

65

Dmytriy Orel

STRUCTURE AND FUNCTIONS OF THE MATERNITY CYCLE OF RITES IN THE TRADITIONAL NATIONAL RITUALISM

73

O. Kukharenko, PhD in Philological Sciences